

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

НУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ВІДДІЛ

***Роль прокурора поза сферою
кримінального права в практиці
Європейського суду з прав людини***

Видавцям або організаціям, які бажають перекласти та/або опублікувати весь чи частину цього звіту в друкованому виданні або в мережі Інтернет, необхідно звернутися за електронною адресою publishing@echr.coe.int для отримання детальної інформації про наші умови.

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, березень 2011 року

Звіт було підготовлено Дослідницьким підрозділом тільки англійською мовою, документ не накладає на Суд жодних зобов'язань. Звіт може бути завантажений з веб сайту: www.echr.coe.int (Судова практика / Аналіз судової практики / Звіти про судову практику (Case-Law / Case- Law Analysis / Case-Law Reports))

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
I. Право на справедливий судовий розгляд незалежним і безстороннім судом.....	4
II. Право на змагальність судового процесу	5
III. Право на процесуальну рівність сторін	7
IV. Право на доступ до суду	10
V. Принцип правової визначеності	11
VI. Роль прокурорів у справах, що стосуються сімейного права: встановлення батьківства і відмова від батьківства.....	12
Тематичний бібліографічний покажчик	14
ДОДАТОК	15
Перелік справ	15
<i>Справа «Руїз-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain)</i> , рішення від 23 червня 1993 року, серія А, № 262	15
<i>Справа «Лобу Машаду проти Португалії» (Lobo Machado v. Portugal)</i> , рішення від 20 лютого 1996 року	15
<i>Справа «Вермюлен проти Бельгії» (Vermeulen v. Belgium)</i> , рішення від 20 лютого 1996 року	16
<i>Справа «Ван Орсховен проти Бельгії» (Van Orshoven v. Belgium)</i> , рішення від 25 червня 1997 року.....	17
<i>Справа «К.Д.Б. проти Нідерландів» (K.D.B. v. the Netherlands)</i> , рішення від 27 березня 1998 року	17
<i>Справа «Василеску проти Румунії» (Vasilescu v. Romania)</i> , рішення від 22 травня 1998 року	18
<i>Справа «Міллан-і-Торнес проти Андорри» (Millan i Tornes v. Andorra)</i> (мирова угода), № 35052/97, ЄСПЛ, 1999-IV	18
<i>Справа «Брумареку проти Румунії» (Brumărescu v. Romania)</i> [ВП], № 28342/95, ЄСПЛ, 1999-VII.....	19
<i>Справа «Йилдирим проти Австрії» (Yıldırım v. Austria)</i> (ріш.), № 34308/96, 19 жовтня 1999 року	19
<i>Справа «Варбанов проти Болгарії» (Varbanov v. Bulgaria)</i> , № 31365/96, ЄСПЛ, 2000-X.....	20
<i>Справа «Кресс проти Франції» (Kress v. France)</i> [ВП], № 39594/98, ЄСПЛ, 2001-VI.....	21
<i>Справа «Платаку проти Греції» (Platakou v. Greece)</i> , № 38460/97, ЄСПЛ, 2001-I	24
<i>Справа «АПБП проти Франції» (APBP v. France)</i> , № 38436/97, 21 березня 2002 року	25
<i>Справа «Бланко Кальєхас проти Іспанії» (Blanco Callejas v. Spain)</i> (ріш.), № 64100/00, 18 червня 2002 року	25
<i>Справа «Гоч проти Туреччини» (Göç v. Turkey)</i> [ВП], № 36590/97, ЄСПЛ, 2002-V	26
<i>Справа «Івон проти Франції» (Yvon v. France)</i> , № 44962/98, ЄСПЛ, 2003-V	27
<i>Справа «Ф.В. проти Франції» (F.W. v. France)</i> , № 61517/00, 31 березня 2005 року	29
<i>Справа «Кабезас Ректорет проти Іспанії» (Cabezas Rectoret v. Spain)</i> (ріш.), № 27228/03, 5 квітня 2005 року	29
<i>Справа «Роселтранс проти Російської Федерації» (Roseltrans v. Russia)</i> , № 60974/00, 21 червня 2005 року	29
<i>Справа «Асіто проти Молдови» (Asito v. Moldova)</i> , № 40663/98, 8 листопада 2005 року	30
<i>Справа «Мартіні проти Франції» (Martinie v. France)</i> [ВП], № 58675/00, ЄСПЛ, 2006-VI	30
<i>Справа «Станкевич проти Польщі» (Stankiewicz v. Poland)</i> , № 46917/99, ЄСПЛ, 2006-VI	32
<i>Справа «ТОВ «Злінсат» проти Болгарії» (Zlinsat, spol. s r.o., v. Bulgaria)</i> , № 57785/00, 15 червня 2006 року.....	33
<i>Справа «Паулік проти Словаччини» (Paulík v. Slovakia)</i> , № 10699/05, ЄСПЛ, 2006-XI (уризки зі справи).....	35
<i>Справа «Ружанські проти Польщі» (Różański v. Poland)</i> , № 55339/00, 18 травня 2006 року	36
<i>Справа «Грегоріу де Андраде проти Португалії» (Gregorio de Andrade v. Portugal)</i> , № 41537/02, 14 листопада 2006 року.....	37
<i>Справа «Пеев проти Болгарії» (Peev v. Bulgaria)</i> , № 64209/01, 26 липня 2007 року	38
<i>Справа «Феррейра Алвеш проти Португалії» (Ferreira Alves v. Portugal)</i> (№ 3), № 25053/05, 21 червня 2007 року.....	38
<i>Справа «Менчинська проти Російської Федерації» (Menchinskaya v. Russia)</i> , № 42454/02, 15 січня 2009 року	38
<i>Справа «Бацаніна проти Росії» (Batsanina v. Russia)</i> , № 3932/02, 26 травня 2009 року	40
<i>Справа «Корольов проти Російської Федерації» (Korolev v. Russia)</i> (№ 2), № 5447/03, 1 квітня 2010 року.....	41
<i>Справа «Еверт проти Люксембургу» (Ewert v. Luxembourg)</i> , № 49375/07, п. 98, 22 липня 2010 року	41
<i>Справа «Молдован та інші проти Румунії» (Moldovan and Others v. Romania)</i> (ріш.), № 8229/04 та інші заяви, пп. 153–155, 15 лютого 2011 року.....	41
<i>Справа «Сахновський проти Російської Федерації» (Sakhnovskiy v. Russia)</i> [ВП], № 21272/03, пп. 79–84, 2 листопада 2010 року	42

ВСТУП

1. У цьому документі подано огляд судової практики Європейського суду з прав людини щодо ролі прокурора поза сферою кримінального права. У ході вивчення практики під час формування попередньої версії цього огляду (від 9 червня 2008 року) не було виявлено жодних специфічних підходів Суду щодо діяльності прокурора в цивільному або адміністративному провадженнях. Не вбачалось також, що за загальним правилом ті держави-учасниці, які надавали прокурорам повноваження діяти поза сферою кримінального права, мають неналежну практику або мають переглянути їх системи. Фактично Суд застосовував загальні вимоги верховенства права й норм Конвенції у тих справах, де прокурори діють поза сферою карального права.

2. Проте, починаючи з 2009 року, Суд ухвалив три рішення проти Росії, які стосувалися ролі прокурорів у цивільному провадженні. Під час ухвалення двох із вказаних вище рішень Суд посилався на Висновок № 3 (2008 р.), ухвалений Консультативною радою європейських прокурорів, для якої цей огляд початково й формувався.

3. Ми будемо окремо розглядати різні матеріальні права, які можуть мати місце у зв'язку з втручанням прокурорів та які походять із статті 6 Конвенції: право на незалежний і безсторонній суд; право на змагальний процес; право на рівноправність сторін, а також право на доступ до суду. Крім того, принцип юридичної визначеності, який є наскрізним принципом положень статті 6 Конвенції, має важливе значення в контексті ролі прокурора в наглядовому провадженні. І, нарешті, ми розглянемо роль прокурорів в сфері сімейного права, зокрема в питаннях встановлення батьківства і відмови від батьківства.

I. ПРАВО НА НЕЗАЛЕЖНИЙ І БЕЗСТОРОННІЙ СУД

4. Загалом Суд відмовився вважати прокурорів незалежним і безстороннім судом (tribunal) у значенні пункту 1 статті 6 Конвенції. Для цього існує низка причин: у разі втручання прокурорів відсутні гарантії судової процедури (зокрема, участь зацікавлених осіб або проведення слухань); прокурор ухвалює рішення за власною ініціативою, тоді як суд має повноваження розглядати справу, коли до нього звертається інша особа або організація; прокурор має значну свободу розсуду в визначенні порядку дій, і, нарешті, їх

складно назвати достатньо безсторонніми, оскільки надалі вони можуть виступати проти зацікавленої сторони. Той факт, що рішення прокурора можна оскаржити до прокурора вищого рівня, жодним чином не компенсує відсутність судових гарантій, оскільки вищі посадові особи є частиною тієї ж централізованої системи й вони також не мають належних захисних гарантій. На думку Суду, *«сам по собі факт, що дії прокурорів спрямовані на захист публічних інтересів, не надає їм судового статусу незалежних і безсторонніх учасників процесу»* (див. рішення, ухвалене у справі «ТОВ "Злінсат" проти Болгарії» (*Zlinsat, spol. s ro, v. Bulgaria*), № 57785/00, п. 78, 15 червня 2006 року).

5. Для дотримання положень статті 6 Конвенції рішення прокурора повинні підлягати перегляду судом, який має повну юрисдикцію. У справі «ТОВ "Злінсат" проти Болгарії» (*Zlinsat, spol. s r.o., v. Bulgaria*) цю вимогу дотримано не було. У цій справі рішення про тимчасове припинення виконання договору про приватизацію, ухвалене міською прокуратурою м. Софії за власною ініціативою, не підлягало судовому перегляду. У справі «Василеску проти Румунії» (*Vasilescu v. Romania*) (рішення від 22 травня 1998 року, «Збірка судових рішень», 1998-III) Суд визнав, що виключні повноваження члена департаменту Генеральної прокуратури щодо вирішення заяви про реституцію становили порушення положень статті 6 Конвенції.

6. За подібних причин взяття під варту особи, яка страждає на розлад психіки, за рішенням прокурора, який згодом виступав стороною у судовому провадженні щодо примусового лікування заявника, та при цьому рішення підлягало оскарженню лише до прокуратури вищого рівня, було визнано порушенням положень пункту 4 статті 5 Конвенції (справа «Варбанов проти Болгарії» (*Varbanov v. Bulgaria*), № 31365/96, ЄСПЛ, 2000-X). Фактично положення зазначеного пункту надають будь-якій особі, яку позбавили свободи, право на оскарження в судовому порядку законності такого позбавлення свободи, до того ж не тільки в рамках кримінальних справ (у цій справі рішення про позбавлення свободи було ухвалено на підставі закону «Про охорону громадського здоров'я»).

7. Як показує практика Суду, прокурор не повинен мати владних повноважень щодо вирішення *«цивільних прав і обов'язків»*, за винятком випадків, коли відповідні рішення підлягають перегляду в судовому порядку.

II. ПРАВО НА ЗМАГАЛЬНІСТЬ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

8. У тлумаченні Суду це право означає, що з метою вплинути на рішення суду сторони мають право ознайомитися з усіма доказами та поданими позиціями і прокоментувати їх, включно з тими, які надав їм *«незалежний представник національної правової системи»*. Застосувавши зазначені принципи до кримінального судочинства (див. про роль Генерального прокурора в Касаційному суді у справі «Боржерс проти Бельгії» (*Borgers v. Belgium*), рішення від 30 жовтня 1991 року, серія А, № 214-В), Суд поширив такі вимоги й на некримінальні справи (виступ Державного радника в рамках конституційного судочинства у справі «Руїз-Матеос проти Іспанії» (*Ruiz-Mateos v. Spain*), рішення від

23 червня 1993 року, серія А, № 262; виступ Генерального прокурора у Верховному Суді щодо трудових спорів, «*Лобу Машаду проти Португалії*» (Lobo Machado v. Portugal), рішення від 20 лютого 1996 року, *Збірник постанов і рішень*, 1996-I; виступ Генерального прокурора в Касаційному суді у процедурі банкрутства, справа «*Вермюлен проти Бельгії*» (Vermeulen v. Belgium), рішення від 20 лютого 1996 року, *Збірник постанов і рішень*, 1996-I; виступ Генерального прокурора в Касаційному суді в рамках дисциплінарного розгляду, справа «*Ван Орсховен проти Бельгії*» (Van Orshoven v. Belgium), рішення від 25 червня 1997 року, *Збірник постанов і рішень*, 1997-III; виступ Генерального прокурора у Верховному Суді в цивільному процесі, справа «*К.Д.Б. проти Нідерландів*» (K.D.B. v. the Netherlands), рішення від 27 березня 1998 року, *Збірник постанов і рішень*, 1998-II; виступ Урядового уповноваженого в Державній раді (Conseil d'Etat) в адміністративному провадженні, справа «*Кресс проти Франції*» (Kress v. France) [ВП], № 39594/98, ЄСПЛ 2001-VI; виступ прокурора в Касаційному суді в рамках розгляду з питання виплати компенсації за незаконне взяття під варту, справа «*Гоч проти Туреччини*» (Göç v. Turkey) [ВП], № 36590/97, ЄСПЛ 2002-V; виступ прокурора перед членами Державної ради в рамках адміністративного провадження про оскарження відмови в прийнятті заявника до вищого навчального закладу, справа «*Емін Арак проти Туреччини*» (Emine Araz v. Turkey), № 9907/02, п. 27, від 23 вересня 2008 року; виступ Генерального прокурора перед Верховним військовим адміністративним судом у рамках розгляду з питання про виключення заявника з військового училища, справа «*Міран проти Туреччини*» (Miran v. Turkey), № 43980/04, п. 18, 21 квітня 2009 року).

9. У всіх перерахованих вище справах Суд дослідив, чи мав заявник/сторона процесу можливість ознайомитися з доказами/заявами, які подав суду «*незалежний представник національної правової системи*», а також можливість відповісти на них. Однак у тому разі, якщо в адвокатів сторін є можливість завчасно запитати «*прокурора*» про загальний характер поданих доказів чи зроблених заяв і відповісти у формі меморандуму для дебатів або відкласти розгляд справи з метою надання сторонам можливості висловитися щодо нового питання, яке порушив «*незалежний представник національної правової системи*», Суд може не встановити порушення принципу змагальності (див. рішення у таких справах: «*Кресс проти Франції*» (Kress v. France), п. 76 і «*АПБП проти Франції*» (APBP v. France), рішення від 21 березня 2002 року). Ситуація менш очевидна, коли суд не проводить усного слухання (див., наприклад, рішення в справі «*Гоч проти Туреччини*» (Göç v. Turkey), п. 56).

10. Застосування зазначених принципів не залежить від того, чи був «*незалежний представник національної правової системи*» «*стороною*» у провадженні. У більшості перерахованих вище справ прокурор, строго кажучи, не був стороною судового провадження, але виступав у ролі незалежного експерта (*amicus curiae*), що діє у громадських інтересах або з метою забезпечення єдності судової практики.

III. ПРАВО НА ПРОЦЕСУАЛЬНУ РІВНІСТЬ СТОРІН

11. За результатами застосування «теорії зовнішнього прояву» і розгляду дійсної ролі прокурора або іншої посадової особи в судовому провадженні, Суд визнав, що така посадова особа, рекомендує задовольнити або відмовити в задоволенні скарги з питань права, «об'єктивно кажучи, ставала союзником або противником сторін». Таким чином, присутність прокурора під час обговорення дає йому «додаткову можливість, принаймні з боку могло скластися таке враження, вплинути на рішення суду, ухвалене за зачиненими дверима без побоювань щодо будь-яких заперечень» (справа «Вермеулен» (Vermeulen), п. 34; справа «Лобу Машаду» (Lobo Machado), п. 32; справа «Кресс» (Kress), п. 82). Це може «створити відчуття нерівності» у другій сторони і, своєю чергою, спричинити порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції (див. також постанову, винесену судом у справі «Ф.В. проти Франції» (FW v. France), № 61517/00, п. 27, 31 березня 2005 року). Суд роз'яснив, що сама присутність прокурора або іншої посадової особи в нарадчій кімнаті, незалежно від того, чи така присутність є «активною» (скажімо, як консультанта) або «пасивною», розцінюється як порушення зазначених положень (справа «Мартіні» (Martinie), п. 53).

12. Суд далі постановив, що розкриття змісту заяв або інформації прокуророві чи незалежній посадовій особі, але не сторонам процесу порушує принцип рівності сторін (наприклад, справа, у якій Генеральний прокурор у Касаційному суді отримав доповідь судді-доповідача, яку не надали сторонам кримінальної справи, справа «Рейнхардт і Сліман-Каїд проти Франції» (Reinhardt and Slimane-Kaïd v. France), рішення від 31 березня 1998 року, *Збірник постанов і рішень*, 1998-II). Зазначене правило застосовують і до некримінальних справ (див. комерційні спори в Касаційному суді, справа «Ліллі Франс проти Франції» (Lilly France v. France), № 53892/00, п. 25, 14 жовтня 2003 року).

13. Суд ураховує загальну позицію, яку обстоює прокурор у процесі, не тільки у світлі його присутності на обговоренні або завчасного інформування його про зміст доповіді судді-доповідача. Зокрема у справі «Мартіні проти Франції» (Martinie v. France) Суд зазначив, що позиція державного радника у справі, яку розглядає Рахункова палата, спричинила «дисбаланс» між ним і стороною (бухгалтером), оскільки, крім іншого, державний радник був присутній на слуханні та активно брав участь у розгляді справи, висловлюючи свої міркування усно. Однак, при цьому в бухгалтера не було можливості висловити своїх заперечень. У справі «Руїз-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain) Суд дійшов висновку, що неучасть заявника в розгляді справи в Конституційному Суді (суддя ухвалив для попереднього розгляду питання щодо конституційності закону, який стосується інтересів заявника), тоді як державному радникові було надано можливість прокоментувати свою позицію в суді в останній інстанції, призвела до порушення пункту 1 статті 6. У справі «Івон проти Франції» (Yvon v. France), рішення від 24 квітня 2003 року, Суд вирішив, що в провадженні про експропріацію позиція, яку обстоював Урядовий уповноважений, що виступав як експерт і сторона в цьому провадженні, створила дисбаланс,

який зашкодив стороні, майно якої було експропрійовано, і порушив принцип рівності сторін.

14. Привілейоване становище прокурора під час розподілу судових витрат також може викликати сумнів у контексті дотримання права на справедливий судовий розгляд. Попри те, що подібний привілей можна виправдати міркуваннями охорони правопорядку, *«його використання не допускається, якщо це призводить до нерівноправного становища сторони в цивільному судочинстві стосовно прокурора»* (див. факт невідшкодування судових витрат із боку прокурора в цивільній справі, безрезультатно порушеній проти фізичної особи, було визнано порушенням статті 6 у справі *«Станкевич проти Польщі»* (Stankiewicz v. Poland), № 46917/99, ЄСПЛ 2006-VI).

15. Правова норма, що дозволяє призупинення процесуальних строків щодо держави (Державної ради з правових питань) на час судових канікул, але при цьому не застосовна щодо іншої сторони в цивільному судочинстві, була визнана такою, що створює значну нерівність сторін, яка не сумісна з положеннями статті 6 (справа *«Платаку проти Греції»* (Platakou v. Greece), № 38460/97, ЄСПЛ, 2001-I, і справа *«Каранангіоту та інші проти Греції»* (Karapanagiotou and Others v. Greece), № 1571/08 від 28 жовтня 2010 року).

16. Водночас не всяка нерівність або нерівноправність сторін і прокурора чи державного обвинувача є порушенням положень Конвенції. Зокрема, на думку Суду, той факт, що під час розгляду кримінальних справ для приватних осіб встановлено більш стислі строки апеляційного оскарження, ніж для Генерального прокурора, не призводить до *«істотної нерівності»* приватних осіб, які беруть участь у справі, порівняно з останнім (справа *«Гіг і СГЕН-СФДТ проти Франції»* (Guigue and SGEN-CFDT v. France) (ухв.), № 59821/00, 6 січня 2004 року). На думку Суду, принцип рівності сторін також не міг бути порушений у разі встановлення для приватних осіб, які беруть участь у справі, більш стислих термінів подання апеляційних скарг, ніж для Генеральної прокуратури (справа *«Еверт проти Люксембургу»* (Ewert v. Luxembourg), № 49375/07, п. 98, 22 липня 2010 року). Ба більше, під час розгляду кримінальної справи той факт, що цивільний позивач не міг оскаржити рішення суду нижчої інстанції в Касаційному суді в разі відсутності такої скарги від сторони обвинувачення, не порушує принципу рівності сторін, оскільки цивільний позивач не є ні опонентом, ні союзником сторони обвинувачення (справа *«Бергер проти Франції»* (Berger v. France), № 48221/99, ЄСПЛ, 2002-X). Той факт, що тільки сторона обвинувачення може оскаржити рішення про неприйнятність скарги, ухвалене Конституційним Судом Іспанії в рамках *процедури захисту конституційних прав* (ампаро), також не є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції (справа *«Бланко Кальєхас проти Іспанії»* (Blanco Callejas v. Spain) (ухв.), № 64100/00, 18 червня 2002 року).

17. Починаючи з 2009 року, у Суді склалася особлива практика щодо питання участі прокурора у справах, що не належать до сфери кримінального права. У трьох рішеннях проти Росії Суд розглянув питання про те, чи є участь прокурора на стороні опонентів заявника порушенням принципу рівності сторін під час розгляду цивільних справ.

18. У справі *«Менчинська проти Росії»* (Menchinskaya v. Russia), № 42454/02, 15 січня 2009 року, посилаючись на Висновок Венеційської комісії щодо закону «Про прокуратури» (2005) і Резолюцію Парламентської асамблеї № 1604 (2003)

«Про роль прокуратури в демократичному суспільстві, яке керується верховенством права», Суд установив, що за певних обставин виступ прокурора на стороні особи, яка бере участь у справі, може бути виправдана, *«зокрема, інтересами захисту прав вразливих груп населення (дітей, інвалідів тощо), які не здатні захистити своїх інтересів самотійно, або в тих випадках, коли таке порушення позначається на інтересах великої кількості громадян, чи коли потрібно захистити інтереси держави»* (п. 35). У цій справі прокурор оскаржив (*опротестував*) рішення на тій підставі, що суд першої інстанції помилково застосував норми цивільного права під час вирішення трудового спору, а відтак незаконно присудив нарахування відсотків на прострочені до сплати суми (допомога у зв'язку з безробіттям) на користь заявниці. На думку Суду, у справі були відсутні особливі обставини, що виправдовують втручання прокурора, і таке втручання позбавило судочинство ознак справедливості та порушило принцип рівності сторін (що призвело до порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції). Слід зазначити, що в цій справі, на відміну від раніше розглянутих (*«Мартіні»* (Martinie), *«Лобу Машаду»* (Lobo Machado)), прокурор не брав участі в обговоренні суддів апеляційного суду, а заявницю повідомили про *протест*, який вніс прокурор, і вона скористалася можливістю відповісти на доводи прокурора. Відповідно Суд визнав сам факт виступу прокурора на стороні опонента (на стороні Центру зайнятості) під час розгляду цивільного позову заявниці порушенням принципу рівності сторін.

19. Під час розгляду справи *«Корольов проти Росії»* (Korolev v. Russia) (№ 2), № 5447/03, 1 квітня 2010 року, Суд дійшов такого ж висновку. Прокурор втрутився в апеляційне провадження, виступаючи на підтримку опонентів заявника (військового керівництва), за позовом про виплату компенсації, який подав заявник (офіцер у відпустці) у зв'язку з тим, що отримав відмову у відшкодуванні вартості авіаквитка. Єдиною відмінністю від попередньої справи стало ненадання заявникові можливості виступити із запереченнями на заяву прокурора, виголошену наприкінці слухань. Суд послався на Висновок № 3 (2008 р.), ухвалений Консультативною радою прокурорів Європи (див. відповідні документи Ради Європи, п. 18).

20. У справі *«Бацаніна проти Росії»* (Batsanina v. Russia), № 3932/02, 26 травня 2009 року, Суд визнав належною участь прокурора в розгляді справи. Хоча опоненти заявниці (державна організація і приватна особа) також були представлені під час розгляду справи, Суд дійшов висновку, що прокурор, звернувшись до суду із заявою про виселення заявниці, діяв в інтересах держави. Прокурор, виступаючи в інтересах Інституту океанології Російської академії наук і приватної особи, подав позов про виселення заявниці та її чоловіка з наданої їм квартири. Чоловік заявниці, який є співробітником Інституту, уклав із роботодавцем угоду про обмін із метою отримання від Інституту квартири з більшою площею, і, відповідно до цієї угоди, заявниця мала передати Інституту право власності на свою квартиру. Згодом Інститут

встановив, що заявниця вже продала свою квартиру. Таким чином, у цьому випадку втручання прокурора було обумовлене намаганням захистити державну власність.

21. Перераховані вище справи показують, що Суд уникає *абстрактного* підходу до розгляду питання про участь прокурора в провадженні у звичайних цивільних справах. Розглядаючи кожен випадок окремо, Суд вирішує, наскільки участь прокурора в розгляді справи відповідає принципу рівності сторін.

IV. ПРАВО НА ДОСТУП ДО СУДУ

22. У деяких випадках прокурора можуть призначати як представника фізичної особи в національному суді. У такому разі порядок виконання цієї офіційної функції може порушити питання щодо відповідальності держави за положеннями Конвенції. Зокрема той факт, що прокурор, який представляє інтереси заявника, поінформував останнього про рішення щодо його справи тільки після того, як таке рішення стало остаточним, позбавивши таким чином заявника можливості подати апеляцію, можуть розглядати як обмеження права на доступ до суду, яке походить з положень статті 6 Конвенції (справа «*Феррейра Алвеш проти Португалії*» (*Ferreira Alves v. Portugal*) (№ 3), № 25053/05, 21 червня 2007 року).

23. В одній із недавно розглянутих справ, у якій заявники, які не досягли на той момент повноліття, скаржилися на те, що представники прокуратури не виконують своїх обов'язків, передбачених положеннями статті 45 Цивільно-процесуального кодексу Румунії, щодо представництва інтересів заявників у цивільних справах та вимог присудження їм компенсації, позиція Суду була наступна. Відповідно до зазначених положень національного законодавства щодо неповнолітніх осіб або осіб з обмеженими можливостями, представники прокуратури «можуть» подати цивільний позов, якщо вони вважатимуть, що це необхідно з метою захисту прав і найкращих інтересів зазначених осіб. Відтак Суд дійшов висновку, що в прокуратури не було юридичного обов'язку вживати процесуальних дій із метою захисту інтересів усіх неповнолітніх осіб та осіб з обмеженими можливостями загалом. Була лише передбачена законом можливість здійснити зазначене право, реалізувати яке представники прокуратури не вважали за необхідне у справі заявників. Суд, зазначивши також, що у всіх заявників були батьки чи законні представники, які або самі були сторонами у справі, або могли представляти заявників як сторін цивільного судочинства, але не зробили цього, вважав, що право заявників на доступ до суду не було порушено (див. судові рішення, ухвалені у справі «*Молдован та інші проти Румунії*» (*Moldovan and Others v. Romania*) [ВП] (ухв.), № 8229/04 та інші заяви, пп. 153–155, 15 лютого 2011 року).

V. ПРИНЦИП ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

24. Існування в низці країн Східної Європи, таких як Російська Федерація, Молдова й Україна, процедури наглядового провадження породило багато спірних питань у контексті статті 6 Конвенції та принципу юридичної визначеності (див. рішення у справі *«Рябих проти Росії»* (Ryabykh v. Russia), № 52854/99, ЄСПЛ, 2003 IX). Суд дійшов загального висновку, що в рамках зазначених правових систем скасування остаточних судових рішень (до того ж йдеться не тільки про рішення у кримінальних справах) є порушенням принципів неприпустимості повторного розгляду вже вирішеної справи (*res judicata*) і юридичної визначеності, а отже, і положень статті 6 Конвенції. Порушення, однак, є результатом ухвалення судових актів, які скасовують остаточні рішення, а не наслідком тієї чи іншої позиції, яку підтримував під час розгляду цих справ Генеральний прокурор. Фактично процедуру перегляду справ у порядку нагляду міг ініціювати або прокурор, навіть якщо він не був учасником провадження, або Голова чи заступник голови Верховного Суду (див. справу *«Рябих проти Росії»* (Ryabykh v. Russia)). Вбачається, що Суд не сформував особливого підходу у справах, де зазначену процедуру ініціював Генеральний прокурор (див., наприклад, рішення у справах: *«Брумареску проти Румунії»* (Brumărescu v. Romania) [ВП], № 28342/95, ЄСПЛ, 1999-VII, *«Роселтранс проти Росії»* (Roseltrans v. Russia), № 60974/00, 21 липня 2005 року; *«Асіто проти Молдови»* (Asito v. Moldova), № 40663/98, 8 листопада 2005 року).

25. А проте, під час розгляду Великою палатою справи про справедливість кримінального судочинства, коли Уряд Росії намагався оскаржити наявність статусу жертви заявника після поновлення провадження у справі, Суд зазначив, що в багатьох справах проти Росії провадження у кримінальних і цивільних справах відновлювалося національними судами в короткі терміни після того, як скарги були надіслані державі-відповідачу, але водночас через багато місяців, а іноді й років після завершення початкового провадження в національних судах. У зв'язку з цим у справі *«Нурмагомедов проти Росії»* (Nurmagomedov v. Russia) (ухв.), № 30138/02, 16 вересня 2004 року) було вказано на те, що прокурор звернувся з поданням про перегляд судового рішення в порядку нагляду тільки після втручання Суду, тоді як раніше той же прокурор відхиляв скарги заявника щодо того ж самого рішення, стверджуючи, що воно є *«законним і обґрунтованим»*. Суд також звернув увагу на те, що в переданій на його розгляд справі всі спроби заявника домогтися перегляду початкового рішення національного суду в порядку нагляду були безуспішними доти, доки Генеральна прокуратура не була змушена втрутитися після повідомлення про те, що заявник звернувся за захистом до Європейського суду. Отже, Суд визнав, що провадження у справі було відновлено під впливом Уряду, якому стало відомо про те, що справу передали на розгляд до Страсбурга. Беручи до уваги легкість, із якою Уряд вдається до цієї процедури, Суд визнав, що існує ризик зловживання. У зв'язку з цим Суд визнав, що якби йому довелося беззастережно прийняти те, що сам факт поновлення провадження у справі автоматично позбавляє заявника статусу жертви, у державі-відповідача з'явилася б можливість перешкоджати розгляду будь-якої справи, яка розглядається Судом, знову й знову, вдаючись до процедури перегляду в порядку нагляду замість того, щоб виправляти наявні порушення шляхом реалізації

права заявника на справедливий судовий розгляд. У світлі викладеного заперечення Уряду щодо втрати із боку заявника статусу жертви порушення були відхилені Судом (див. рішення у справі «Сахновський проти Росії» (*Sakhnovskiy v. Russia*) [ВП], № 21272/03, пп. 79–84, 2 листопада 2010 року).

VI. РОЛЬ ПРОКУРОРІВ У СПРАВАХ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА: ВСТАНОВЛЕННЯ БАТЬКІВСТВА І ВІДМОВА ВІД БАТЬКІВСТВА.

26. На завершення варто згадати низку справ, у яких Суд розглядав роль прокурора у спорах, що стосуються встановлення батьківства і відмови від батьківства в контексті статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного та сімейного життя). Під час розгляду подібних справ прокурор діє в інтересах суспільства або дитини. Прокуророві можуть надати повноваження оскаржувати батьківство в тих випадках, коли сам батько пропустив установлений для цього законом термін. У такому контексті прокурор зобов'язаний дотримуватися справедливої рівноваги між інтересами заявника (стверджуваний батько) та інтересами суспільства, беручи водночас до уваги такі обставини як вік, особисті обставини й стосунки між зацікавленими сторонами. Зокрема відмову прокурора ініціювати оскарження батьківства можна й не вважати за обмеження права заявника на повагу до приватного життя в тих випадках, коли дитина ризикує втратити право вимагати від заявника виплати аліментів, а питання про встановлення особистості біологічного батька дитини залишається відкритим (справа «Йилдирим проти Австрії» (*Yildirim v. Austria*) (ухв.), № 34308/96, 19 жовтня 1999 року), або в тому разі, коли спрямований прокуророві позов заявника про відмову від батьківства не підтверджується ніякими доказами (справа «Дармон проти Польщі» (*Darmon v. Poland*) [ВП] (ухв.), № 7802/05, 17 листопада 2009 року). Навпаки, у справі «Паулік проти Словаччини» (*Paulík v. Slovakia*) (№ 10699/05, ЄСПЛ, 2006-XI) відмова прокурора ініціювати оскарження батьківства порушила права на повагу до приватного життя заявника, оскільки його передбачуваний доньці на той момент виповнилося вже майже 40 років, вона не перебувала у відповідача на утриманні та не заперечувала проти відмови від батьківства з його боку.

27. Крім того, у деяких правових системах прокурор має право подавати позови про встановлення батьківства в інтересах стверджуваних батьків (див. справу «Ружанські проти Польщі» (*Róžański v. Poland*), № 55339/00, 18 травня 2006 року)¹. У цих справах органам прокуратури слід враховувати як інтереси заявника – біологічного батька, так і інтереси дитини та її законної сім'ї. Вони зобов'язані вивчити всі зазначені інтереси з урахуванням фактичних обставин, не відхиляючи автоматично вимог заявника

¹ Передбачувані батьки не можуть скористатися цим механізмом, тобто вони не можуть самостійно подавати позови у зв'язку з цим (див. справу *Ружанські* (*Róžański*), п. 73).

тільки на тій підставі, що батьківство вже визнала третя особа (справа «*Ружанські проти Польщі*» (Róžański v. Poland)).

28. Хоча Суд і не ставить під сумнів власне дискреційних повноважень, наданих прокурорам у спорах подібного роду, Суд водночас настійно вимагає, щоб прокурори, які беруть участь у таких справах, брали до уваги весь спектр інтересів і прав, гарантованих статтею 8 Конвенції.

ТЕМАТИЧНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

ДЮ ЖАРДЕН (2004) / DU JARDIN (2004)	Дю Жарден, Жан. Прокуратура поза рамками кримінальної юрисдикції//Судовий інформаційний бюлетень, № 6151, 2004, с. 725–743 (Du Jardin, Jean, “Le ministère public dans ses fonctions non pénales”, <i>Journal des tribunaux</i> , n° 6151, 2004, pp. 725–743).
---	--

ДОДАТОК

Перелік справ

Справа «Руїз-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), рішення від 23 червня 1993 року, серія А, № 262

65. У листопаді 1984 року і листопаді 1989 року Державна рада Іспанії на підставі пункту 2 статті 37 Органічного закону № 2/1979 (див. пункт 27 вище) подала до Конституційного Суду заяву про відповідність закону № 7/1983 (див. пункти 16 і 22 вище) положенням Конституції Іспанії. Заявникам не було надано можливості відповісти на зазначену заяву, хоча очевидно, що мати таку можливість до ухвалення остаточного рішення було в їхніх інтересах.

66. На думку Уряду, Конституційний Суд мав змогу розглянути аргументи заявників шляхом ознайомлення з об'ємними документами, що містять виклад фактів, які заявники надали до цивільних судів відповідно до пункту 2 статті 35 Органічного закону № 2/1979 (див. пункти 14 і 22 вище), оскільки надані в ці суди документи було передано в Конституційний Суд у повному обсязі.

67. На думку Суду, цей аргумент не є переконливим.

По-перше, пункт 2 статті 35 визначає для сторін – у такому випадку для заявників та Державної ради – і для Генеральної прокуратури однакові строки для викладу своїх поглядів щодо правомірності порушення питань для розгляду та вирішення на попередньому слуханні справи. Тоді як у письмовій формі заявники також порушували низку питань по суті справи, письмові заяви з боку Державної ради, які були достатньо невеликими за обсягом, стосувалися в основному процедурних питань. У кожному разі навіть якби представники Державної ради також висловили свою думку щодо суті справи, у заявників не було б можливості оскаржити цієї думки в цивільних судах або в Конституційному Суді. З іншого боку, представники Державної ради заздалегідь знали їхню аргументацію і мали можливість висловитися у зв'язку з указаною аргументацією в останній інстанції перед Конституційним Судом.

68. Таким чином, мало місце порушення положень пункту 1 статті 6.

Справа «Лобу Машаду проти Португалії» (Lobo Machado v. Portugal), рішення від 20 лютого 1996 року

28. Суд передусім зазначив, що цей спір стосується соціальних прав і в справі є дві чітко визначені сторони: заявник, який виступає як позивач, і компанія «Петрогал», яка виступає як відповідач.

За таких обставин обов'язки представників Генеральної прокуратури у Верховному Суді зводилися здебільшого до того, щоб надавати судові допомогу й сприяти забезпеченню єдності судової практики. З огляду на соціальну природу прав, щодо яких мав місце спір, втручання прокуратури в судовий процес було здійснено насамперед із метою захисту публічних інтересів.

По-друге, варто зазначити, що в португальському законодавстві відсутня вказівка на порядок виконання з боку представників Генеральної прокуратури, які виступають у Колегії з питань трудових спорів Верховного Суду Португалії, своїх обов'язків у ході засідань цієї Колегії за зачиненими дверима (на відміну від згаданого вище рішення у справі «Боржерс» (Borgers), с. 28, п. 17 і с. 32, п. 28).

31. У зв'язку з цим, якщо взяти до уваги ступінь важливості розгляду у Верховному Суді для заявника, а також суть висновку заступника Генерального прокурора, відповідно до якого скаргу варто відхилити (див. пункт 14 вище), та обставина, що панові Лобу Машаду не надали копії висновку Генерального прокурора і можливості відповісти на нього до того, як було ухвалено рішення, має місце порушення права заявника на змагальний процес. Зазначене право означає можливість для сторін кримінального або цивільного процесу ознайомлюватися з усіма долученими до справи доказами та представленими зауваженнями й висловлювати свою думку щодо них, навіть якщо такі докази й зауваження надав незалежний працівник державної юридичної служби з наміром вплинути на рішення суду (див., окрім інших джерел, рішення, ухвалені за такими справами, з урахуванням відповідних змін: цитоване вище рішення у справі «Руїз-Матеос» (Ruiz-Mateos) с. 25, п. 63; «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (McMichael v. the United Kingdom), 24 лютого 1995 року, серія А, № 307-В, с. 53–54, п. 80, «Кероярві проти Фінляндії» (Kerojärvi v. Finland), 19 липня 1995 року, серія А, № 322, с. 16, п. 42).

Суд вважає, що цей факт як такий є порушенням пункту 1 статті 6.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

32. Зазначене порушення посилюється фактом присутності заступника Генерального прокурора на засіданні Верховного Суду за зачиненими дверима. Навіть якщо він не виступав у консультативних чи інших цілях (див. пункти 26 і 28 вище), сам факт його присутності надавав йому додаткову можливість, принаймні з боку могло скластися таке враження, вплинути на рішення суду, ухвалене за зачиненими дверима, без одночасних побоювань щодо будь-яких заперечень (див. цитоване вище рішення у справі «Боржерс», с. 32, п. 28).

Той факт, що його присутність на засіданні надавала Генеральній прокуратурі можливість сприяти підтримці єдності судової практики, не змінює наведеного вище висновку, оскільки присутність на засіданні не є єдиним способом сприяти досягненню зазначеної мети, як впливає з практики більшості держав-членів Ради Європи.

Таким чином, у цьому випадку також можна констатувати факт порушення пункту 1 статті 6.

Справа «Вермюлен проти Бельгії» (Vermeulen v. Belgium), рішення від 20 лютого 1996 року

29. Суд, у першу чергу, зазначив, що характер функцій Генеральної прокуратури в Касаційному суді – і з цим погодився Уряд – не змінюється залежно від того, яку справу розглядають – цивільну чи кримінальну. В обох випадках основний обов'язок Генеральної прокуратури в ході слухань та обговорення справи полягає в тому, щоб надавати допомогу Касаційному суду, а також сприяти забезпеченню єдності судової практики. Та обставина, що Генеральна прокуратура не має права ініціативно висловлювати підстави для оскарження, свідчить тільки про обсяг її функцій, але не про їх характер.

30. По-друге, слід зазначити, що Генеральна прокуратура діє згідно з принципом об'єктивності. У цьому світлі висновки щодо незалежності та безсторонності Касаційного суду і представника Генеральної прокуратури при цьому суді, викладені в рішеннях у справі «Делькур проти Бельгії» (Delcourt v. Belgium) і у справі «Боржерс проти Бельгії» (Borgers v. Belgium) (див. с. 17–19, пункти 32–38, і с. 31, п. 24, відповідно), повною мірою зберігають свою відповідність.

31. Проте, в рішенні у справі «Боржерс проти Бельгії» (Borgers v. Belgium) (див. с. 32, п. 26), Суд вказав, що слід надавати великого значення тій ролі, яку в ході судового розгляду відіграє представник Генеральної прокуратури, особливо змісту його висновків та їх впливу. При цьому, авторитетність думки представника Генеральної прокуратури є наслідком самого статусу Генеральної прокуратури. Хоча ця думка є об'єктивною і базується на нормах права, вона, однак, висловлюється як рекомендація та, відповідно, впливає на Касаційний суд. У зв'язку з цим Уряд наголошував на важливості ролі Генеральної прокуратури в забезпеченні єдності судової практики.

32. У рішенні щодо справи «Делькур проти Бельгії» (Delcourt v. Belgium) Суд, обґрунтовуючи застосування положень пункту 1 статті 6, зазначив, що «рішення Касаційного суду... може по-різному позначитися на становищі зацікавлених осіб» (с. 13–14, п. 25). Суд неодноразово підкреслював цю думку (див. рішення, ухвалені за такими справами, з урахуванням відповідних змін: «Пакеллі проти Німеччини» (Pakelli v. Germany), 25 квітня 1983 року, серія А, № 64, с. 17, п. 36; «Фам Хоанг проти Франції» (Pham Hoang v. France), 25 вересня 1992 року, серія А, № 243, с. 23, п. 40; та справа «Руїз-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), 23 червня 1993 року, серія А, № 262, с. 25, п. 63). Зазначене стосується і цієї справи, оскільки оскарження на підставі неправильного застосування норм права ставило під сумнів законність процедури банкрутства, застосованої до пана Вермюлена.

33. У зв'язку з цим, якщо взяти до уваги ступінь важливості розгляду в Касаційному суді для заявника, а також характер висновку Генерального прокурора пана дю Жардена, той факт, що панові Вермюлену не надали можливості виступити з відповіддю до закінчення слухання справи, є порушенням його права на змагальний процес. Зазначене право означає можливість для сторін кримінального або цивільного провадження ознайомлюватися з усіма долученими до справи доказами та представленими зауваженнями й висловлювати свою думку щодо них, навіть якщо такі докази й зауваження надав незалежний працівник державної юридичної служби з наміром вплинути на рішення суду (див., окрім інших джерел, рішення у наступних справах з урахуванням відповідних змін: цитоване вище рішення у справі «Руїз-Матеос» (Ruiz-Mateos), с. 25, п. 63; «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (McMichael v. the United Kingdom), 24 лютого 1995 року, серія А, № 307-В, с. 53–54, п. 80, «Кероярві проти Фінляндії» (Kerojärvi v. Finland), 19 липня 1995 року, серія А, № 322, с. 16, п. 42).

Суд вважає, що цей факт як такий є порушенням пункту 1 статті 6.

34. Порушення, про яке йдеться, посилюється фактом участі Генерального прокурора в засіданні суду, нехай навіть тільки в ролі консультанта. Сам факт його присутності надавав йому додаткову можливість, принаймні могло скластися таке враження, вплинути на рішення суду, ухвалене за зачиненими дверима, без одночасних побоювань щодо будь-яких заперечень (див. вказане вище рішення у справі «Боржерс», с. 32, п. 28).

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

Той факт, що його присутність на засіданні надавала Генеральній прокуратурі можливість сприяти підтримці єдності судової практики, не змінює наведеного вище висновку, оскільки присутність на засіданні не є єдиним способом сприяти досягненню зазначеної мети, як впливає з практики більшості держав-членів Ради Європи.

Таким чином, щодо цього також можна констатувати факт порушення пункту 1 статті 6.

Справа «Ван Оршовен проти Бельгії» (Van Orshoven v. Belgium), рішення від 25 червня 1997 року

37. Суд, по-перше, зазначав, що незалежно від того, якою є справа – цивільною, кримінальною або ж ідеться про дисциплінарний проступок, основний обов'язок представника Генеральної прокуратури в Касаційному суді під час слухання – як і під час обговорення – завжди полягає в наданні допомоги Касаційному судові та в забезпеченні єдності судової практики.

38. По-друге, слід зазначити, що Генеральна прокуратура діє згідно з принципом об'єктивності. З огляду на це, висновки щодо незалежності та безсторонності Касаційного суду і представника Генеральної прокуратури при цьому суді, викладені в рішеннях у справі «Делькур проти Бельгії» (Delcourt v. Belgium) (серія А, № 11, від 17 січня 1970 року, с. 17–19, пункти 32–38) і у справі «Боржерс» (с. 31, п. 24), а також у справі «Вермюлен» (с. 233, п. 30) повною мірою є відповідними.

39. У рішеннях у справах «Боржерс» (див. с. 32, п. 26) і «Вермюлен» (див. с. 233, п. 31), Суд вказав, що слід надавати великого значення тій ролі, яку в ході судового розгляду відіграє представник Генеральної прокуратури, особливо змісту його висновків і їх впливу. Авторитетність думки представника Генеральної прокуратури є наслідком самого статусу Генеральної прокуратури. Хоча ця думка є об'єктивною і базується на нормах права, вона, однак, висловлюється як рекомендація та, відповідно, впливає на Касаційний суд. У зв'язку з цим Уряд наголошував на важливості ролі Генеральної прокуратури в забезпеченні єдності судової практики Касаційного суду.

40. У рішенні щодо справи «Делькур» (Delcourt) Суд, обґрунтовуючи застосовність положень пункту 1 статті 6, зазначив, що «рішення Касаційного суду... може по-різному позначитися на становищі зацікавлених осіб» (с. 13–14, п. 25). Суд зробив аналогічні висновки в деяких інших справах, які стосуються різних країн (див. рішення, ухвалені в наступних справах, з урахуванням відповідних змін: «Пакеллі проти Німеччини» (Pakelli v. Germany), 25 квітня 1983 року, серія А, № 64, с. 17, п. 36, «Фам Хоанг проти Франції» (Pham Hoang v. France), 25 вересня 1992 року, серія А, № 243, с. 23, п. 40, і «Руїз-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), 23 червня 1993 року, серія А, № 262, с. 25, п. 63, цитоване вище судове рішення у справі «Лобу Машаду проти Португалії» (Lobo Machado v. Portugal), с. 206, п. 30, а також цитоване вище судове рішення у справі «Вермюлен проти Бельгії» (Vermeulen v. Belgium), с. 233, п. 32). Зазначене стосується і цієї справи, оскільки оскарження на підставі неправильного застосування норм права ставило під сумнів законність вилучення заявника з реєстру та подальшу офіційну заборону на медичну практику.

41. У зв'язку з цим, якщо взяти до уваги ступінь важливості розгляду в суді для заявника, а також суть висновків Генерального прокурора та ту обставину, що заявникові не надали можливості відповісти на них до того, як було ухвалено рішення, у цьому випадку мало місце порушення права заявника на змагальний процес. Принцип змагальності означає, що сторони процесу мають право ознайомитися з усіма доказами та зауваженнями, долученими до справи, і висловити свою думку у зв'язку із зазначеними доказами та зауваженнями (див., окрім інших джерел, рішення, ухвалені за такими справами, з урахуванням відповідних змін: справи «Вермюлен» (Vermeulen), с. 234, п. 33, «Нідерест-Хубер проти Швейцарії» (Nideröst-Huber v. Switzerland), 18 лютого 1997 року, Збірник судових рішень, 1997-I, с. 108, п. 24).

42. Таким чином, мало місце порушення положень пункту 1 статті 6.

Справа «К.Д.Б. проти Нідерландів» (K.D.B. v. the Netherlands), рішення від 27 березня 1998 року

43. У рамках цього рішення Суд вказав на схожість низки істотних ознак процедури Верховного Суду Нідерландів і Касаційного суду Бельгії. По-перше, мета консультативної позиції, яку висловлює Генеральний прокурор, полягає в наданні Верховному Судові допомоги у забезпеченні єдності судової практики. По-друге, слід зазначити, що Генеральна прокуратура зобов'язана діяти відповідно до принципу об'єктивності (див., окрім інших джерел, рішення, ухвалені в таких справах, з урахуванням відповідних змін: «Вермюлен проти Бельгії» (Vermeulen v. Belgium), 20 лютого 1996 року, Збірник судових рішень, 1996-I, с. 233, п. 29–30, і «Ван Оршовен проти Бельгії» (Van Orshoven v. Belgium), 25 червня 1997 року, Збірник судових рішень, 1997-III, с. 1050–1051, пп. 37 і 38).

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

Як й в попередніх справах проти Бельгії, на які посилався Суд, визнається, що слід надавати великого значення ролі, яку в ході судового розгляду відіграє представник Генеральної прокуратури, і, особливо змісту його висновків та їх впливу. Авторитетність думки представника Генеральної прокуратури є наслідком самого статусу Генеральної прокуратури. Хоча ця думка є об'єктивною і базується на нормах права, вона, однак, висловлюється як рекомендація та, відповідно, впливає на Верховний Суд (див. цитовані вище рішення, ухвалені у справах «Вермюлен», с. 233, п. 31, і «Ван Орсховен», с. 1051, п. 39).

44. У зв'язку з цим, якщо взяти до уваги ступінь важливості розгляду у Верховному Суді для заявника, а також суть позиції заступника Генерального прокурора, що має характер можливого вирішення ситуації у справі, та ту обставину, що відповідачеві не надали можливості виступити у відповідь, рішення Верховного Суду було ухвалене із порушенням права заявника на змагальний процес. Принцип змагальності означає можливість для сторін кримінального або цивільного процесу ознайомлюватися з усіма долученими до справи доказами та представленими зауваженнями й висловлювати свою думку щодо них, навіть якщо такі докази й зауваження надав незалежний працівник державної юридичної служби з наміром вплинути на рішення суду (див. згадані вище рішення, ухвалені у таких справах: «Вермюлен» (Vermeulen), с. 234, п. 33, і «Ван Орсховен» (Van Orshoven), с. 1051, п. 41).

Таким чином, було порушення положень пункту 1 статті 6.

Справа «Василеску проти Румунії» (Vasilescu v. Romania), рішення від 22 травня 1998 року

У своєму рішенні від 20 жовтня 1994 року Суд постановив, що скарга заявниці зводиться до оскарження слідчої дії. Відтак, на думку Суду, справа виходить за рамки юрисдикції цивільних судів і тільки прокурор області Арджеш (Argeş) зможе вирішити це питання. Водночас не виникає жодних сумнівів (і жодна зі сторін цього не заперечує) у тому, що позов заявниці підпадає під дію положень статті 6 у її цивільно-правовій частині, оскільки заявниця мала намір повернути раніше конфісковану власність (див. п. 14 вище).

Суд підкреслює, що пані Василеску вже зверталася до прокурора області Арджеш, а потім до Генерального прокурора. Хоч би якими виявилися результати її звернень (див. пункти 11 і 12 вище), а також нових скарг, які вона, відповідно до рішення Верховного Суду, може подати прокуророві області Арджеш, для дотримання положення статті 6 Конвенції необхідно, аби органи влади, які відкрили провадження у справі, мали відповідні характеристики «суду» в сенсі цього положення. Отже, Суд з'ясує, чи відповідає це дійсності.

40. Суд зазначив, що працівниками прокуратури, яка, відповідно до закону № 92 від 4 серпня 1992 року, постає як правонаступник раніше чинної *прокуратури*, виступають магістрати, які у своїй роботі підпорядковуються Генеральному прокуророві. Міністерство юстиції здійснює контроль усіх працівників прокуратури, включно з Генеральним прокурором.

Навіть якщо представник прокуратури наділений повноваженнями в судовому повноваженні, як у цьому випадку, він діє як посадова особа прокуратури, підпорядкована насамперед Генеральному прокуророві, а потім уже Міністерству юстиції.

41. Суд нагадує, що поняття «суд» у сенсі пункту 1 статті 6 застосовують лише до органу, який має повну юрисдикцію та водночас відповідає низці вимог, зокрема вимозі незалежності від виконавчої влади, а також від сторін справи (див., окрім інших джерел, рішення, ухвалені у справі «Бомартен проти Франції» (Beaumontin c. France) від 24 листопада 1994 року, серія А, № 296-В, с. 63, п. 38). Зазначених вимог не дотримався ні прокурор області Арджеш, ні Генеральний прокурор.

Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6.

Справа «Мілан-і-Торнес проти Андорри» (Millan i Tornes v. Andorra) (мирова угода), № 35052/97, ЄСПЛ 1999-IV

21. Суд приймає до уваги дружнє врегулювання справи, досягнуте між Урядом та паном Мілан-і-Торнесом. У зв'язку з цим Суд зазначив, що 20 травня 1999 року набрав чинності закон про внесення змін до закону «Про Конституційний Суд» від 3 липня 1993 року, згідно з яким сторони судового провадження отримали право безпосередньо звернутися до Конституційного Суду шляхом подання скарги відповідно до процедури *ампаро*, не звертаючись за попереднім дозволом до Державної ради. Також було передбачено, що відповідно до положень пункту 2 зазначеного законодавчого акта, які регламентують порядок дій у перехідний період, особи, яким Державна рада відмовила в дозволі

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

подати скаргу відповідно до процедури *ампаро*, отримали право подати таку скаргу упродовж п'ятнадцяти днів із моменту набуття чинності цим законом.

Справа «Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania) [ВП], № 28342/95, ЄСПЛ, 1999-VII

61. Право на справедливий судовий розгляд, гарантоване положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції, належить тлумачити у світлі преамбули до Конвенції, яка, крім іншого, гарантує дотримання принципу верховенства права, що є загальним для всіх держав-учасниць Конвенції. Одним з основоположних аспектів принципу верховенства права є вимога юридичної визначеності, згідно з якою, *крім іншого*, у тих випадках, коли суд ухвалив остаточне рішення у справі, постанови суду не можна піддавати сумніву.

62. У цій справі Суд зазначив, що упродовж досить тривалого проміжку часу в Генерального прокурора Румунії (який не брав участі в процесі), відповідно до статті 330 Цивільно-процесуального кодексу, було право вимагати скасування остаточного рішення суду. Суд також зазначив, що для реалізації цього права в Генерального прокурора відсутні обмеження щодо часу, інакше кажучи, для скасування рішень суду немає строків давності.

Крім того, Суд зазначив, що, задовольняючи скаргу, подану в межах таких повноважень, Верховний Суд зводить нанівець увесь судовий процес, який закінчується ухваленням остаточного судового рішення, що, використовуючи термінологію Верховного Суду, «не підлягає переляду», тобто порушується *принцип res judicata*, особливо в тих випадках, коли таке рішення вже виконали.

Таке застосування положень статті 330 із боку Верховного Суду є порушенням принципу юридичної визначеності. Відповідно до обставин цієї справи, зазначені дії є порушенням права заявника на справедливий судовий розгляд, яке гарантоване положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції.

Таким чином, у цій справі відбулося порушення зазначеної статті.

Справа «Йилдирим проти Австрії» (Yildirim v. Austria) (ухв.), № 34308/96, від 19 жовтня 1999 року

Суд зазначив, що заявник фактично скаржитися на відсутність доступу до правосуддя. Однак у своїй скарзі заявник не порушує питання щодо обмеження однорічним строком давності, у який чоловік може подати позов про оскарження батьківства дитини, народженої у шлюбі, але водночас стверджує, що йому мали надати доступ до суду щодо відмови Генерального прокурора звернутися з таким позовом після закінчення вказаного вище строку.

...

Суд також зазначив, що відповідно до положень статті 158 Цивільного кодексу Генеральний прокурор має право оскаржити батьківство дитини після закінчення зазначеного річного строку, упродовж якого позов щодо цього питання може подати чоловік, якщо, на думку Генерального прокурора, таке оскарження з його боку служить захисту інтересів суспільства, інтересів дитини або її нащадків. Посилаючись на формулювання таких положень Цивільного кодексу та їх тлумачення національними судами, у тому числі Адміністративним судом, який чітко зазначив, що для заявника існував термін давності для подання такого позову і що заявник не мав права наполягати на тому, щоб Генеральний прокурор порушив справу, Суд дійшов висновку, що заявник стверджує про «право», яке не може вважатись встановленим і неспідставним відповідно до норм законодавства Австрії. Таким чином, у цьому випадку положення пункту 1 статті 6 Конвенції не застосовуються.

Зі вказаного вище випливає, що з огляду на *обставини, пов'язані з предметом розгляду*, згадана попередньо скарга не відповідає положенням пункту 3 статті 35 Конвенції.

Суд також зазначив, що, відповідно до положень статті 156 Цивільного кодексу Австрії, чоловікові надано право оскаржити презумпцію батьківства упродовж одного року. Відповідно до положень статті 158 Цивільного кодексу, після закінчення зазначеного строку, якщо є потреба і якщо того вимагають інтереси суспільства чи інтереси дитини, виключне право оскаржити вказану вище презумпцію має Генеральний прокурор. У цьому випадку заявник не звернувся до суду у встановлений строк, але згодом звернувся до прокуратури з проханням про порушення такої справи. Національні суди уважно вивчили доводи заявника про те, що той не був обізнаний про обмеження за часом, проте дійшли висновку, що в цьому випадку заявникові з урахуванням обставин справи варто було звернутися за консультацією до юриста. Далі національні суди вказали й на те, що порушення провадження щодо оскарження батьківства за ініціативою прокурора не відповідало б інтересам дитини, оскільки в такому разі виникає імовірність, що у справі про стягнення аліментів із заявника рішення буде ухвалено не на користь дитини, і це тоді, коли питання про встановлення особистості біологічного батька дитини може залишитися невизначеним. Таким чином, ця справа докорінно відрізняється від

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

згаданої вище справи «Кроон та інші» (Kroon and Others), яка стосується інтересів біологічних батьків і їхньої дитини, яка народилася приблизно через сім років після того, як мати розлучилася зі своїм чоловіком і перестала з ним спілкуватися, – у цьому випадку зацікавлені сторони не могли оскаржити презумпції батьківства, що заважало біологічному батькові визнати дитину і не служило нічиїм інтересам (там само, с. 58, п. 40).

У підсумку, Суд дійшов висновку, що фактичне застосування цього закону до заявника забезпечило дотримання справедливого балансу інтересів. Зокрема є виправданим те, що після закінчення встановленого строку подання позову про оскарження батьківства інтереси дитини ставлять вище зацікавленості заявника у спростуванні презумпції батьківства. Таким чином, відмова прокурора ініціювати судовий розгляд щодо оскарження презумпції батьківства не є проявом неповаги до особистого життя заявника. Відтак у цій частині зазначену заяву потрібно відхилити як явно необґрунтовану в контексті положень пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

Справа «Варбанов проти Болгарії» (Varbanov v. Bulgaria), № 31365/96, ЄСПЛ, 2000-X

48. Заявник у цій справі був затриманий на підставі припису прокурора, який було видано без консультування з лікарем. Заявника затримали саме з метою отримати медичний висновок, який би оцінив необхідність звернення до суду щодо питання про госпіталізацію до психіатричної лікарні.

Однак Суд дійшов висновку про те, що існувала можливість та необхідність отримання попереднього висновку психіатра, принаймні на підставі наявних документів. Не було ніяких ознак того, що справа стосувалася надзвичайної ситуації. Заявник не мав історії психічних захворювань і, очевидно, надав медичний висновок на підтвердження свого психічного здоров'я. За цих обставин Суд не може визнати, що за відсутності висновку психіатра думка прокурора і працівника поліції про психічне здоров'я заявника, з огляду на те, що ця думка ґрунтувалася на свідченнях, датованих 1993 і 1994 роками, була достатньою підставою для припису про затримання, до того ж якщо взяти до уваги, що вказане позбавлення волі на двадцять п'ять діб відбувалося в серпні – вересні 1995 року.

Також варто зауважити, що після затримання заявника відправили до психіатричної лікарні, де його оглянули лікарі.

Однак у справі відсутня вказівка на те, що під час оформлення заявника у психіатричну лікарню 31 серпня 1995 року з'ясовували думку лікарів, які його оглядали, про необхідність затримання для медичного огляду. Рішення про затримання заявника строком на 20 діб (згодом цей термін був продовжений) ухвалив прокурор ще 27 січня 1995 року без залучення лікарів.

Отже, перевірених відомостей про наявність у заявника психічного розладу не існувало.

49. Таким чином, Суд дійшов висновку про те, що позбавлення заявника свободи не було «правомірним взяттям під варту... психічно хворої [особи]» у сенсі пункту 1 (е) статті 5, оскільки припис про затримання було прийнято за відсутності медичного висновку.

50. Далі Суд (як і Комісія) зазначив, що в редакції закону «Про громадську охорону здоров'я», яка діяла на той момент, не було передбачено повноважень прокурора примусово скеровувати окремих осіб до психіатричної клініки, аби вони пройшли там психіатричний огляд.

...

60. У зв'язку з цим Суд зазначив, що припис про затримання видав окружний прокурор, який згодом виступав як сторона під час розгляду в суді позову проти заявника, поданого з метою домогтися його госпіталізації до психіатричної лікарні (див. пункти 15 і 27 вище). Припис окружного прокурора можна було оскаржити, лише звернувшись до вищого прокурора.

Отже, помилково було б вважати, що в заявника була можливість вдатися до засобів правового захисту відповідно до вимог пункту 4 статті 5 Конвенції. Положення зазначеного пункту гарантують усім особам, яких арештували або позбавили свободи, право подати скаргу в суд. Виконання обов'язкової процедури нагляду за дотриманням правомірності взяття під варту не було забезпечено ні першим рішенням про позбавлення заявника свободи, ні наявністю можливості звернутися зі скагою до суду.

61. Таким чином, Суд постановив, що мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції в частині позбавлення заявника права на звернення до суду з метою перегляду рішення про позбавлення його свободи.

Справа «Кресс проти Франції» (Kress v. France) [ВП], № 39594/98, ЄСПЛ, 2001-VI

1) Короткий виклад відповідної практики

64. Суд зазначив, що з огляду на вказане скарга порушує питання *mutatis mutandis* схожі за своєю суттю з тими, які розглянув Суд у низці справ, що стосуються ролі Генерального прокурора або посадової особи, що виконує аналогічні функції, у Касаційному або Верховному Суді Бельгії, Португалії, Нідерландів і Франції (див. цитовані вище рішення, ухвалені в таких справах: «Боржерс» (Borgers), «Вермюлен» (Vermeulen) і «Лобу Машаду» (Lobo Machado); «Ван Оршовен проти Бельгії» (Van Orshoven v. Belgium), 25 червня 1997 року, Збірник судових рішень, 1997-III; а також «Дж. Дж. проти Нідерландів» (J.J. v. the Netherlands) і «К.Д.Б. проти Нідерландів» (K.D.B. v. the Netherlands), 27 березня 1998 року, Збірник судових рішень, 1998 II; а також «Рейнхардт і Сліман-Каїд» (Reinhardt and Slimane-Kaïd)).

65. Суд постановив, що у всіх вказаних вище справах було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, оскільки у заявників не було можливості заздалегідь ознайомитися з доводами, які наводили зацікавлені посадові особи, або тими доводами, що містяться у звіті судді-доповідача, або дати відповідь на них. Суд також зазначив, що в справі «Боржерс» (Borgers), в якій розглядалось питання про роль Генерального прокурора в Касаційному суді в провадженні у кримінальних справах, було ухвалене рішення про порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції головним чином через участь генерального прокурора в нарадах суддів Касаційного суду, що є порушенням принципу рівноправності сторін судового процесу. Згодом присутності відповідної посадової особи під час нарад суду як обтяжуючий факт було взято до уваги лише під час розгляду справ «Вермюлен» (Vermeulen) і «Лобу Машаду» (Lobo Machado) (див. вище, с. 234, п. 34, і с. 207, п. 32, відповідно), у ході яких таке питання порушили заявники; в усіх інших випадках Суд особливо наголосив на необхідності дотримання права на змагальний процес, із якого випливає, що сторони мають право ознайомлюватися з усіма долученими до справи доказами та представленими зауваженнями й висловлювати свою думку щодо них, навіть якщо такі докази й зауваження надав незалежний працівник державної юридичної служби.

На завершення Суд зазначив, що справи «Боржерс» (Borgers), «Дж. Дж. проти Нідерландів» (J.J. v. the Netherlands) і «Рейнхардт і Сліман-Каїд» (Reinhardt and Slimane-Kaïd) стосувалися кримінального судочинства або вважались такими. Справи «Вермюлен» (Vermeulen), Лобу Машаду (Lobo Machado) і «К.Д.Б. проти Нідерландів» (K.D.B. v. the Netherlands) стосувалися цивільного судочинства або вважались такими, тоді як справа «Ван Оршовен» (Van Orshoven) стосувалося дисциплінарного провадження стосовно лікаря.

2) Про передбачувані особливості адміністративних судів

66. Жодна із зазначених справ не стосувалася розгляду спору адміністративним судом, і тому Європейський суд повинен розглянути, наскільки застосовні в цій справі принципи, визначені в перерахованих вище судових рішеннях.

67. Суд зазначив, що після ухвалення зазначеного вище рішення у справі «Боржерс» (Borgers) влади всіх держав прагнули довести в суді, що в їх правових системах функціонально та організаційно генеральні прокурори й головні державні радники відрізняються від Генерального прокурора (*procureur général*) Бельгії. Зокрема стверджували, що роль генеральних прокурорів і головних державних радників цих держав різняться залежно від характеру судочинства (кримінальне, цивільне або навіть дисциплінарне), що вони не виступають як сторони судочинства або чийсь опоненти, що їхню незалежність гарантовано і що функціонально вони беруть участь у процесі лише як незалежні експерти (*amicus curiae*), які діють у публічних інтересах або з метою забезпечення єдності судової практики.

68. Уряд Франції не є винятком. Його представники також наполягали на тому, що інститут Урядового уповноваженого у французькому адміністративному судочинстві відрізняється від інших інститутів, критикованих у вказаних вище рішеннях Суду, оскільки в адміністративних судах не проводять різниці між судом і Державною радою, оскільки Урядовий уповноважений через свій статус є таким же суддею, як і інші члени Державної ради (*Conseil d'Etat*), він функціонально схожий із суддею-доповідачем, за винятком того, що Урядовий уповноважений оголошує свою думку, але не бере участі в голосуванні.

69. Суд погодився з тим, що через причини історичного характеру адміністративні суди у Франції, порівняно із судами загальної юрисдикції, мають низку особливих відмінностей.

Слід зазначити, що сам факт створення та існування адміністративних судів можна назвати одним зі значних досягнень держави, яка керується принципом верховенства права: для визнання права цих судів ухвалювати рішення щодо дій адміністративних органів довелося подолати певний спротив. Навіть сьогодні спосіб поповнення кадрового складу, особливий статус, відмінний від судів загальної юрисдикції, і особливі характерні риси системи адміністративного правосуддя

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

(див. пункти 33–52 вище) показують, як непросто органам виконавчої влади змиритися з правом цих судів здійснювати перегляд дій таких органів.

Суд так само визнає незаперечними відмінності між функціями Урядового уповноваженого та Державної ради, а також і те, що інститут Урядового уповноваженого є унікальний та притаманний (*sui generis*) тільки адміністративному судочинству Франції.

70. Однак та обставина, що адміністративні суди та інститут Урядового уповноваженого успішно, на думку Уряду Франції, функціонують уже більше ніж століття, не може слугувати виправданням недотримання сучасних вимог європейського права (див. судові рішення у справі «Делькур проти Бельгії» (*Delcourt v. Belgium*) від 17 січня 1970 року, серія А, № 11, с. 19, п. 36). У зв'язку з цим Суд повторно наголошує на тому, що Конвенція – це живий інструмент, який варто інтерпретувати у світлі поточних обставин та ідей, що переважають у сучасних демократичних державах (див. рішення у справі «Бурґхартц проти Швейцарії» (*Burghartz v. Switzerland*) від 22 лютого 1994 року, серія А, № 280-В, с. 29, п. 28).

71. Незалежність та безсторонність Урядового уповноваженого ніколи не ставили під сумнів. На думку Суду, існування цього інституту та його міжнародний статус не викликають питань у світлі положень Конвенції. Проте Суд дотримується тієї думки, що безперечні незалежність і невідзвітність Уповноваженого щодо вищих посадових осіб самі собою не слугують достатньою підставою для того, аби вважати, що відсутність у сторін можливості ознайомитися з висновком Уповноваженого та висловити щодо цього висновок свою думку не можна вважати порушенням принципу справедливого судового розгляду.

Ба більше, особливу увагу слід звернути на фактичну роль Урядового уповноваженого в судочинстві: зокрема на зміст його зауважень та їх впливу (див. також згадане вище рішення у справі «Ван Оршовен» (*Van Orshoven*), с. 1051, п. 39).

3) Про нерозголошення змісту заяв Урядового уповноваженого і про відсутність можливості відповісти на них до та під час судових слухань

72. Суд постійно наголошує, що принцип рівноправності сторін є одним з елементів загальної концепції справедливого судового розгляду і вимагає того, щоб кожній зі сторін провадження було надано розумну можливість викласти свою позицію за таких умов, які не ставили б цю сторону в суттєво невідгідне становище щодо (*vis-à-vis*) протилежної сторони (див. також рішення у справі «Нідерест-Хубер проти Швейцарії» (*Nideröst-Huber v. Switzerland*), 18 лютого 1997 року, *Збірник судових рішень*, 1997-1, с. 107–108, п. 23).

73. Суд зазначає, що попри те, що стосовно більшості справ зауваження Урядового уповноваженого не оформляють письмово, з опису порядку судочинства в Державній раді (*Conseil d'Etat*) (див. пункти 40–52 вище) випливає, що вперше Урядовий уповноважений усно оголошує свій висновок тільки під час відкритого засідання у справі, а також і те, що саме тоді сторони, судді та треті особи знайомляться з цим висновком і рекомендаціями, які містяться в ньому.

Таким чином, заявник не може стверджувати про те, що із загального принципу рівноправності сторін, закріпленого в пункті 1 статті 6, можна вивести право бути ознайомленим із позицією Урядового уповноваженого до судового розгляду, ще тоді, коли ні інша сторона, ні суддя-доповідач, ні судова колегія такої можливості не мають (див. рішення у справі «Нідерест-Хубер» (*Nideröst-Huber*), там само). За таких обставин вказаного принципу не порушено.

74. Проте принцип змагальності означає, що сторони кримінального або цивільного процесу мають право ознайомлюватися з усіма долученими до справи доказами та представленими зауваженнями й висловлювати свою думку щодо них, навіть якщо такі докази й зауваження надав незалежний працівник державної юридичної служби з наміром вплинути на рішення суду (див. рішення у таких справах: «Вермюлен» (*Vermeulen*), с. 234, п. 33, «Лобу Маашаду» (*Lobo Machado*), с. 206–207, п. 31, «Ван Оршовен» (*Van Orshoven*), с. 1051, п. 41, «К.Д.Б.» (*K.D.B.*), с. 631, п. 44, і «Нідерест-Хубер» (*Nideröst-Huber*), с. 108, п. 24).

75. Говорячи про відсутність у сторін можливості відповісти на зауваження Урядового уповноваженого наприкінці слухань, Суд посилається на згадане вище рішення у справі «Рейнхардт і Сліман-Каїд» (*Reinhardt and Slimane-Kaïd*). У цій справі Суд встановив порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції, оскільки звіт судді-доповідача було передано генеральному прокуророві, але документ не був розісланий сторонам процесу (там само, с. 665–666, п. 105). З іншого боку, щодо зауважень Генерального прокурора Суд зазначив таке:

«Той факт, що про думку Генерального прокурора не повідомили заявників, викликає сумнів.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

Слід зазначити, що відповідно до чинної судової практики Генеральний прокурор повідомляє адвокатам сторін не пізніше, ніж за добу до початку слухання, загальний зміст свого виступу, і у справах, під час розгляду яких на прохання адвокатів проводять усні слухання, сторони мають право відповісти на зауваження Генерального прокурора в усній формі, а також скерувати до суду письмове звернення для розгляду в процесі розгляду справи... Слід зазначити, що в Касаційному суді розглядають лише питання права, а інтереси сторін представляють висококваліфіковані адвокати. Такий порядок надає сторонам можливість ознайомитися з висновком Генерального прокурора і відповісти на нього належним чином. Проте вказівки на те, що в період, який розглядається, подібна практика вже існувала, відсутні» (с. 666, п. 106).

76. На відміну від позиції, яку підтримував Суд у справі «Рейнхардт і Сліман-Каїд» (Reinhardt and Slimane-Kaïd), у цій справі не заперечується, що під час проведення судового розгляду в Державній раді (*Conseil d'Etat*) адвокати, за бажання, мають право до початку слухань звернутися до Урядового уповноваженого з проханням ознайомити їх із загальним змістом його подання. Також не заперечується те, що в сторін є можливість відповісти на зауваження Урядового уповноваженого шляхом скерування на розгляд суду відповідного меморандуму, – така практика, яка дуже важлива з погляду Суду, забезпечує дотримання принципу змагальності сторін у судовому процесі. У справі, яку розглядають, адвокат вчинив саме так (див. п. 26).

На закінчення варто зазначити, що якщо Урядовий уповноважений у ході свого усного виступу на слуханні порушує питання, яке не висвітлювалося сторонами, головуючий суддя відкладає розгляд справи, щоб дати сторонам можливість надати свої аргументи щодо цього питання (див. п. 49).

У світлі всього сказаного вище Суд вважав, що процедура, яку застосовує Державна рада (*Conseil d'Etat*), надає сторонам достатні процесуальні гарантії, а тому не варто ставити питання про порушення права на справедливий судовий розгляд у частині дотримання принципу змагальності.

Отже, в цій частині порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

4) Про участь Урядового уповноваженого на засіданнях Державної ради

77. Суд бере до уваги, що, на думку Уряду Франції, Урядовий уповноважений є повноправним членом суду і діє, можна сказати, як другий суддя-доповідач. Таким чином, щодо його присутності на засіданні суддів і навіть стосовно голосування за його участі не має виникати жодних заперечень.

78. Обставину, що член суду відкрито висловлює свою думку у справі, можна вважати розвитком принципу прозорості процесу ухвалення рішень. Зазначена прозорість радше сприяє більш сприятливій реакції сторін і громадськості на рішення суду, оскільки в тому разі, якщо суд прийме доводи Урядового уповноваженого, такі доводи будуть своєрідним коментарем до самого рішення. Якщо ж доводів Урядового уповноваженого суд не приймає і їх не включають до рішення, вони стануть своєрідною особливою думкою, яка зможе виявитися корисною для учасників судових процесів та юристів у майбутньому.

Крім того, відкрите висловлювання з боку судді своєї думки не є порушенням принципу безсторонності як такого. У ході засідання Урядовий уповноважений виступає як один із суддів поряд з іншими суддями, відтак, перебуваючи в меншості, своєю думкою він не може вплинути на рішення, яким би не був чисельний склад суду, що розглядає справу (секція, об'єднана секція, відділ або колегія). Також потрібно зауважити, що в цій справі заявник не порушував питання про суб'єктивну небезсторонність або незалежність Урядового уповноваженого.

79. Проте, на думку Суду, твердження про те, що, Урядовий уповноважений бере участь у розгляді справи нарівні з іншими суддями, але права голосувати не має, суперечливе й непослідовне. Позбавляючи Урядового уповноваженого права голосу з метою дотримання таємниці нарадчої кімнати, національне законодавство значно послаблює аргумент влади про те, що Урядовий уповноважений є повноправним суддею: суддя не може утримуватися від участі в голосуванні, за винятком випадків самовідводу. Ба більше, важко уявити ситуацію, за якої одним суддям надають право відкрито висловлювати свою думку, а інші мають право висловлювати свої міркування тільки у нарадчій кімнаті.

80. Крім того, розмірковуючи таким чином і розглядаючи скаргу заявника на неоголошення змісту доводів Урядового уповноваженого до початку слухань та на ненадання заявникові можливості відповісти на зазначені доводи, Суд погодився із тим, що для того аби забезпечити дотримання принципу змагальності сторін, роль Урядового уповноваженого в адміністративному судочинстві вимагає певних процесуальних гарантій (див. п. 76). Ухвалюючи рішення про відсутність порушення положень статті 6 Конвенції з цього питання, Суд виходив не з нейтральності комісара стосовно сторін, а з наявності достатніх процесуальних гарантій заявника, які врівноважують повноваження Урядового уповноваженого. Суд дійшов також висновку про те, що цей підхід поширюється і на скаргу про участь Урядового уповноваженого у розгляді справи.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

81. На завершення слід врахувати й концепцію зовнішнього прояву. Той факт, що Урядовий уповноважений відкрито висловлює свою думку щодо прийняття чи відхилення доводів сторін, дає підставу вважати, що він стає на бік однієї із них.

На думку Суду, учасник процесу, що не знайомий з усіма тонкощами адміністративного судочинства, цілком природно може побачити в Урядовому уповноваженому свого опонента, оскільки останній висловлюється проти задоволення його вимог щодо оскарження судового рішення, ухваленого з порушенням. І навпаки, підтримуючи доводи однієї зі сторін, Урядовий уповноважений може здаватися такої сторони союзником.

Суд також допускає, що в однієї зі сторін може скластися враження нерівності сторін, якщо в кінці судового засідання після оголошення доводів Урядового уповноваженого, спрямованих проти неї, ця сторона побачить, як комісар іде разом із судом у нарадчу кімнату (див. судові рішення у справі *«Делькур»* (Delcourt), з урахуванням відповідних змін, с. 16–17, п. 30).

82. Після ухвалення рішення щодо справи *«Делькур»* (Delcourt) Суд неодноразово вказував, що хоча незалежність і безсторонність Генерального прокурора або посадової особи, що виконує аналогічні функції, у деяких верховних судах не викликає сумнівів, підвищена увага громадськості до питань справедливості адміністративного судочинства призводить до того, що зовнішнім проявам судочинства надають усе більшого й більшого значення (див. згадуване вище рішення, ухвалене у справі *«Боржерс»* (Borgers), с. 31, п. 24).

З цієї ж причини Суд постановив, що, попри визнану об'єктивність Генерального прокурора або посадової особи, що виконує аналогічні функції, ця посадова особа, даючи рекомендацію щодо задоволення чи відмови в задоволенні вимоги про оскарження судового рішення на підставі неправильного застосування норм матеріального або процесуального права, об'єктивно кажучи, ставала союзником чи опонентом сторін; присутність такої особи на засіданні дає їй додаткову можливість, принаймні з боку могло скластися таке враження, вплинути на рішення суду, ухвалене за зачиненими дверима, без одночасних побоювань щодо будь-яких заперечень (див. згадані вище рішення, ухвалені у справах: *«Боржерс»* (Borgers), *«Вермюлен»* (Vermeulen) і *Лобу Машаду* (Lobo Machado) с. 31–32, п. 26, с. 234, п. 34 і с. 207, п. 32, відповідно).

83. Суд не вбачає підстав для відступу від усталеної судової практики, згаданої вище ситуації, навіть у тих випадках, коли справа стосується Урядового уповноваженого, чия думка підкріплюється владними повноваженнями Державної ради (див. згадані вище рішення, ухвалені в таких справах, з урахуванням відповідних змін: *«Дж. Дж.»* (J.J.) і *«К.Д.Б.»* (K.D.B.), с. 612–613, п. 42, і с. 631, п. 43, відповідно).

84. Суд також зазначає, що в цій справі, на відміну від справ *«Вермюлен»* (Vermeulen) і *«Лобу Машаду»* (Lobo Machado), не висували того аргументу, що присутність Урядового уповноваженого необхідна з метою забезпечити єдність судової практики або для допомоги в остаточному формулюванні рішення (див. раніше цитоване рішення, ухвалене у справі *«Боржерс»* (Borgers), с. 32, п. 28 з урахуванням відповідних змін). Як випливає з пояснень влади Франції, присутність Урядового уповноваженого виправдана тією обставиною, що він, як особа, яка досліджувала матеріали справи останньою, зможе під час наради суддів відповісти на будь-яке питання по суті справи.

85. На думку Суду, користь для суду від такої технічної допомоги варто зважувати щодо вищих інтересів учасника процесу, який повинен мати гарантії того, що Урядовий уповноважений своєю присутністю на закритій нараді суду не вплине на ухвалене за результатами судового засідання рішення. Чинна правова система Франції таких гарантій не надає.

86. Та обставина, що Генеральний адвокат при Суді ЄС, чії функції багато в чому схожі з функціями Урядового уповноваженого у Франції, не бере участі в нараді Суду (стаття 27 Регламенту Суду ЄС), лише підтверджує такий підхід Суду.

87. На завершення Суд зазначає, що визнає факт порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції через участь Урядового уповноваженого в нараді суддів.

Справа «Платаку проти Греції» (Platakou v. Greece), № 38460/97, ЄСПЛ, 2001-I

45. За повідомленням Уряду Греції, державу представляє в судах державний орган, точніше Державна рада з правових питань, працівники якої в обов'язковому порядку йдуть у відпустку на час судових канікул. Таким чином, на цей час державний апарат функціонує з скороченим складом. Водночас приватні особи та їхні представники мають право вільно обирати час для відпустки та ефективно обстоювати свої інтереси навіть у період судових канікул. У зв'язку з цим видається правильним, що в період судових канікул час не повинен працювати проти держави.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

46. Відповідно до заперечення заявниці, забезпечення безперервної роботи мала бути забезпечена саме тому, що Державна рада з правових питань є державним органом. Вона підкреслила, що, схоже до державних службовців, учасники процесу та їхні адвокати йдуть у відпустку влітку.

47. Суд знову й знову підкреслює, що рівноправність сторін є одним з елементів ширшого за змістом принципу справедливого судового розгляду. Такий принцип передбачає, що кожній стороні процесу буде надано розумну можливість викласти свою позицію в умовах, які не ставлять цю сторону в суттєво невідгідне становище *стосовно* протилежної сторони (див. рішення, ухвалене у справі «Домбо Бехер Б.В. проти Нідерландів» (Dombo Beheer BV v. Netherlands), від 27 жовтня 1993 року, серія А, № 274, с. 19, п. 33).

48. У цій справі Суд звертає увагу на те, що якби строк щодо звернення заявниці був зупинений, то її позов про призначення остаточної суми компенсації не було б визнано таким, що поданий із порушенням передбаченого законом строку. Як наслідок, Суд зазначає, що заявниця була в істотно невідгідному становищі порівняно з державою.

Справа «АПБП проти Франції» (APBP v. France), № 38436/97, 21 березня 2002 року

26. Стосовно відсутності у сторін можливості відповісти на висновок Урядового уповноваженого в кінці слухань, як уже було відзначено Судом, на відміну від згаданого вище рішення у справі «Рейнхардт і Сліман-Каїд» (Reinhardt and Slimane-Kaïd) (рішення від 31 березня 1998 року, *Збірник судових рішень*, 1998 II), у цій справі сторони не заперечують того факту, що в рамках розгляду справ Державною радою в адвокатів за бажання є можливість до судового засідання звернутися до Урядового уповноваженого з проханням викласти суть його висновку. Також не заперечується й те, що в сторін є можливість відповісти на доводи, які виклав Урядовий уповноважений, шляхом подання на нараду суддів відповідного меморандуму. Така практика – і це істотно, на думку Суду, – забезпечує дотримання принципу змагальності судового процесу. На закінчення варто зазначити, що якщо Урядовий уповноважений під час свого усного виступу на слуханні торкнеться питання, якого не висвітлювали сторони, суддя, що головує, відкладає розгляд справи, аби надати сторонам можливість запропонувати свої доводи щодо такого питання (див. вказане вище рішення, ухвалене у справі «Кресс» (Kress), п. 76).

27. Проте, на думку Суду, подання на нараду суддів меморандуму за певних умов сприяє дотриманню принципу змагальності. Зокрема сторони процесу повинні мати змогу надати такі пояснення, незалежно від рішення судді, який головує, до того ж сторонам процесу необхідно мати достатньо часу для підготовки таких пояснень. А проте, щоб уникнути суперечок щодо прийняття цих пояснень вищою адміністративно-судовою інстанцією, Суд вважає, що в постанові мають бути віддзеркалені такі пояснення, як це вже увійшло у практику роботи Державної ради: у рішеннях демонструють наявність клопотань чи скарг, зареєстрованих у секретаріаті Державної ради, а також інших документів, долучених до справи, і виступів третіх осіб у ході слухань (доповідачів, консультантів сторін і Урядового комісара).

Суд зазначає, що в цій справі компанія, яка подала скаргу, не скористалася можливістю надати суду пояснення на стадії ухвалення рішень, що не можна виправдати простою необізнаністю про існування подібної практики.

За таких обставин Суд вважає, що в рамках процедури, якої дотримується Державна рада, заявникові надають достатні гарантії, а відтак не виникає жодних питань щодо дотримання права на справедливий судовий розгляд і рівноправність сторін.

Отже, з урахуванням викладеного, порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції виявлено не було.

Справа «Бланко Кальєхас проти Іспанії» (Blanco Callejas v. Spain) (ухв.), № 64100/00, 18 червня 2002 року

Оскільки заявник скаржиться на те, що тільки прокуратура має повноваження оскаржити ті рішення про відмову прийняти заяву, які виносить Конституційний Суд, Суд зазначає, що відповідно до законодавства Іспанії, мета прокуратури в рамках процедури захисту конституційних прав (*ампаро*) полягає в тому, щоб захищати закон, права громадян і громадські інтереси, передбачені законом. Таким чином, прокуратура не є стороною процесу. У цьому випадку обставина, що прокуратура не подала зазначеної скарги, не обмежує права заявника на справедливе судове провадження, яке на всіх стадіях відбувалось із дотриманням принципу змагальності сторін. Таким чином, ця скарга є явно необґрунтованою, і її слід відхилити відповідно до пункту 4 статті 35 Конвенції.

Справа «Гоч проти Туреччини» (Göç v. Turkey) [ВП], № 36590/97, ЄСПЛ, 2002-V

55. Суд не вбачає необхідності відступати від позиції Палати про те, що несповіщення заявника про зміст висновку Генерального прокурора, оприлюдненого в компетентному підрозділі Касаційного суду, є порушенням пункту 1 статті 6. У рішенні Палати, зокрема, йшлося:

«33. Як зазначив Суд, Генеральний прокурор при Касаційному суді був зобов'язаний дати свій висновок по суті скарг, які подали заявник і Казначейство. Генеральний прокурор у письмовій формі надав свій висновок, згідно з яким рішення про стягнення збитків, ухвалене судом першої інстанції, варто було залишити в силі. Таким чином, цей висновок мав на меті вплинути на рішення Касаційного суду.

34. На думку Суду, характер висновку Генерального прокурора і той факт, що заявникові не було надано можливості представити свої письмові заперечення на вказаний висновок, є порушенням права заявника на змагальний процес. Зазначене право, по суті, означає надану учасникам судочинства в цивільних і кримінальних справах можливість ознайомлюватися з усіма долученими до справи доказами та представленими зауваженнями й висловлювати свою думку щодо них, навіть якщо такі докази й зауваження надав незалежний працівник державної юридичної служби, скажімо, Генеральний прокурор, із наміром вплинути на рішення суду (див., окрім інших джерел, рішення, постановлене у справі «Дж. Дж. проти Нідерландів» (J.J. v. the Netherlands), 27 березня 1998 року, *Збірник судових рішень*, 1998 II, с. 613, п. 43).

35. Правильним є також і те, що Генеральний прокурор висловлювався за відхилення скарги Казначейства. А проте, хоча такий безсторонній підхід міг би забезпечити дотримання принципу рівноправності сторін у другій інстанції, у рамках справи заявник оскаржував суму, присуджену до виплати нижчим судом. Таким чином, заявник мав право в повному обсязі ознайомитися з усіма заявами у справі, які могли зменшити його шанси на успіх у Касаційному суді».

...

56. Погоджуючись із зазначеними аргументами, Суд, проте, не згоден із позицією, яку обстоює Уряд, про те, що з рішення Суду щодо цитованої вище справи «Кресс» (Kress), із урахуванням можливості сторін ознайомитися з висновком Генерального прокурора, постає інший висновок. У справі «Кресс» (Kress) Суд підтвердив сформовану практику щодо обсягу права на змагальний процес за обставин, коли про зміст висновку незалежного службовця судового відомства у цивільних або кримінальних справах заздалегідь не повідомляли сторонам у справі, а в сторін відтак була відсутня можливість відповісти на такі заяви. У цій справі (там само, пп. 64–65) Суд, серед інших джерел, наводить рішення у справі «Дж. Дж. проти Нідерландів» (J.J. v. The Netherlands), покладене в основу висновків Палати. Хоча Суд не виявив фактів порушення положень пункту 1 статті 6 у справі «Кресс» (Kress), необхідно підкреслити, що обставини цієї справи відрізняються від зазначених справ. У ході розгляду в справі «Кресс» (Kress) Суд зазначив, що Урядовий уповноважений спочатку виступив усно в ході відкритого слухання у справі в Державній раді (*Conseil d'Etat*), а відтак про висновки та рекомендації, наведені у виступі, було повідомлено учасників процесу, суддів і громадськість (там само, п. 73). Окрім того, у ході розгляду справи «Кресс» (Kress) не було оскаржено того, що адвокат має змогу звернутися до Урядового уповноваженого до початку слухань із проханням викласти загальний зміст його доводів та відтак відповісти на ці доводи шляхом скерування відповідного меморандуму, а якщо Урядовий уповноважений під час свого усного виступу на слуханні торкнеться питання, якого не висвітлювали сторони, суддя, що головує, відкладає розгляд справи, аби надати сторонам змогу запропонувати свої доводи щодо такого питання (там само, п. 76). Однак у цій справі зазначені гарантії були відсутні, оскільки Касаційний суд розглядав доводи сторін без проведення слухання.

57. Стосовно аргументу про те, що заявник міг ознайомитися з матеріалами справи в секретаріаті Касаційного суду та отримати копію висновку Генерального прокурора, Суд дотримується думки, що така обставина сама собою не є достатньою гарантією дотримання права заявника на змагальний процес. З погляду Суду, міркування справедливості вимагають покласти на канцелярію Касаційного суду обов'язок інформування заявника про факт подання висновку, а також про те, що заявник, якщо бажає, має право подати в письмовій формі відповідь на цей висновок. Суд вважає, що на національному рівні цю вимогу виконано не було. Уряд наполягає на тому, що адвокат заявника повинен був знати про сформовану практику ознайомлення з матеріалами справи. Суд, однак, вважає, що накладення на адвоката заявника зобов'язання за власною ініціативою періодично довідуватися про наявність нових матеріалів у справі надмірно обтяжить адвоката заявника та не забезпечить фактичної можливості відповісти на наданий висновок, оскільки адвокат не володіє інформацією про розклад обробки заяв, які надходять у справі (див. рішення у справі «Брандштеттер проти Австрії» (Brandstetter v. Austria) від 28 серпня 1991 року, серія А, № 211, с. 27–28, п. 67, з урахуванням відповідних змін). Так, Суд зазначає, що висновок, складений 17 жовтня 1996 року, надійшов до компетентної судової інстанції у той же день, що і справа, тобто 21 жовтня 1996 року. Рішення щодо справи було ухвалене 7 листопада 1996 року.

58. З урахуванням викладеного вище, Суд, як і Палата, дійшов висновку про те, що відбулося порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку із неповідомленням заявникові позиції Генерального прокурора.

Справа «Івон проти Франції» (Yvon v. France), № 44962/98, ЄСПЛ, 2003 р.

29. Заявник, насамперед, заявив про таке порушення принципу рівності сторін у провадженні щодо питання визначення розміру компенсації за експропріацію, яке виражалось в привілейованому становищі Урядового уповноваженого.

30. Суд зазначив, що Урядовий уповноважений бере участь у всіх судових розглядах із питання визначення розміру компенсації за експропріацію в судах, які розглядають справи, пов'язані з експропріацією. Водночас Урядовий уповноважений не входить до складу зазначених судів і не бере участі в нарадах суддів під час ухвалення судових рішень. Окрім того, Урядовий уповноважений не виступає на стороні прокуратури (статті R. 13-8 і R. 13-9 Кодексу Франції про експропріацію), а також не виступає на стороні органу, що здійснює експропріацію (Урядовий уповноважений не має права представляти інтересів такого органу і надає свої самостійні висновки).

Однак Урядовий уповноважений повноцінно бере участь у процедурі визначення розміру компенсації за майно, яке відчужується, у зазначених судових органах: він також бере участь у відвідинах об'єктів на місці, разом з особою, у якої майно було відчужене, та органом, який здійснює експропріацію (стаття R. 13-27 Кодексу Франції про експропріацію), він «дає усні зауваження за результатами своїх спостережень і надає свої висновки», він висловлює свою думку про розмір компенсації за майно, яке відчужується (стаття R. 13-32 Кодексу Франції про експропріацію); він отримує повідомлення про рішення, які виносить суд першої інстанції (стаття R. 13-36 Кодексу Франції про експропріацію), він має право оскаржити такі рішення (статті R. 13-47 і R. 13-49 Кодексу Франції про експропріацію).

Виходячи з викладеного вище, Суд дійшов висновку про те, що Урядовий уповноважений є «стороною» провадження з питання визначення розміру компенсації за майно, яке відчужується; це процесуальне становище визнають за ним вищі адміністративні судові органи Франції (див. п. 16 вище), навіть більше – Уряд не заперечує такого процесуального становища. Отже, форми участі Урядового уповноваженого в судовому процесі ставлять під сумнів дотримання принципу рівності сторін.

31. Суд знову й знову підкреслює, що принцип рівності сторін є одним з елементів ширшої концепції справедливого судового розгляду відповідно до положень пункту 1 статті 6 Конвенції. Цей принцип вимагає дотримання «справедливого балансу інтересів сторін», щоб кожній зі сторін процесу була надано розумну можливість викласти свою позицію в умовах, які не ставлять цю сторону в суттєво невігідне становище стосовно протилежної сторони (див., крім інших джерел, рішення, ухвалені за такими справами: *«Анкерл проти Швейцарії»* (Ankerl c. Suisse) від 23 жовтня 1996 року, *Збірник судових рішень*, 1996-V, с. 1567–1568, п. 38, *«Нідерест-Хубер проти Швейцарії»* (Nideröst-Huber c. Suisse) від 18 лютого 1997 року, *Збірник судових рішень*, 1997-I, с. 107–108, п. 23, і *«Кресс проти Франції»* (Kress c. France) [ВП], № 39594/98, п. 72, ЄСПЛ, 2001-VI).

32. Суд зазначив, що основна мета Урядового уповноваженого полягає в забезпеченні цільового використання державних коштів, а також у здійсненні нагляду, зокрема, за тим, аби розмір компенсації, виплачуваної за відчужуване майно, не перевищував дійсної вартості відчужуваного майна. Таким чином, Урядовий уповноважений захищає інтереси, подібні до інтересів, які захищає орган, що здійснює експропріацію, і прагне того, аби сума компенсації була домірною. На додаток до цього, іноді Урядовий уповноважений, як у справі, яку розглядають, представляє той самий адміністративний орган, іноді навіть той самий підрозділ, що й орган, який здійснює експропріацію. Насправді функції Урядового уповноваженого виконує керівник податкової служби (із питань майна) департаменту Франції, у якому розміщено суд, який би розглядав справи, пов'язані з експропріацією, або такі функції виконує інша посадова особа того ж адміністративного органу (стаття R. 13-7 Кодексу Франції про експропріацію). Що стосується представництва інтересів держави як особи, яка здійснює експропріацію, то в деяких департаментах Франції, як, наприклад, у департаменті Шарант-Марітім інтереси держави представляють посадові особи – працівники тієї ж самої податкової інспекції департаменту (із питань майна) (статті R. 178 і R. 179 Кодексу управління державним майном (code du domaine de l'Etat)). Відповідно, може скластися ситуація, як, скажімо, сталося в цій справі, за якої Урядовий уповноважений ієрархічно буде вищою посадовою особою щодо представника держави, що здійснює експропріацію, а це вестиме до часткового збігу функцій цих сторін.

Зазначені обставини, які, як видно, призводять до того, що в ході процедури визначення розміру компенсації за майно, яке відчужується, інтереси органу, що здійснює експропріацію, представляють дві особи, спричиняють зміцнення позиції однієї зі сторін стосовно іншої сторони і, природно, зумовлюють ослаблення позиції особи, у якої було відчужене майно. Однак самих цих обставин недостатньо для того, щоб зробити висновок про порушення принципу рівності сторін. З подібними ситуаціями зараз часто стикається багато судових органів держав-учасниць Конвенції: або одна зі сторін протистойть кільком учасникам процесу, які обстоюють схожі інтереси чи інтереси, які збігаються, або основна супротивна сторона та сторона, яка примикає до неї, переслідують одну й ту ж мету.

Інакше кажучи, сам факт того, що кілька учасників процесу обстоюють схожі міркування в одному і тому ж судовому органі, не обов'язково веде до того, що супротивна сторона потраплятиме в «явно невігідне» для себе становище в ході судового процесу.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

33. Залишається лише упевнитися в тому, що в цій справі, з урахуванням порядку участі в процесі Урядового уповноваженого, принцип «справедливого балансу», який повинен панувати між сторонами, був дотриманий.

34. У ході розгляду справи кожна зі сторін представила свою оцінку вартості відчужуваного майна; питання вартості відчужуваного майна було основним питанням всього судового розгляду, вартість майна залежала від ситуації на ринку нерухомості. З цією метою сторони повинні були надати для порівняння дані, що базуються на угодах із подібною нерухомістю; із даних, які надали сторони, суд вибрав ті приклади, які, на його думку, найповніше відповідали стану ринку нерухомості.

Як вже було зазначено вище, фактично функції Урядового уповноваженого передають керівникові податкової служби (із питань майна) відповідного департаменту Франції, у якому розміщено суд, що розглядає справу, пов'язану з експропріацією, або такі функції виконує інша посадова особа того ж адміністративного органу. На цій посаді Урядовий уповноважений (так само, як і орган, що здійснює експропріацію) отримує право доступу до реєстру нерухомого майна, який містить інформацію про всі наявні операції із нерухомістю. З іншого боку, особи, у якої було відчужене майно, надають лише обмежений доступ до реєстру, право відкритого доступу приватних осіб до такого реєстру відсутнє: приватні особи можуть отримати лише витяги із записів у реєстрі за умови скерування запиту щодо обмеженого кола питань (стаття 39 постанови № 55-1350 від 14 жовтня 1955 року). Таким чином, навіть на цьому етапі особа, майно якої було відчужене, перебуває в невідповідному становищі стосовно супротивної сторони процесу.

35. До того ж на початковому етапі відсутні будь-які документи, які зобов'язують Урядового уповноваженого, на відміну від представників інших сторін (статті R. 13-22 і R. 13-23 Кодексу Франції про експропріацію), оголошувати зміст своїх документів; Урядовому уповноваженому досить надати їх до канцелярії суду, він навіть не зобов'язаний повідомляти зміст цих документів іншим учасникам процесу. Водночас Урядовий уповноважений виступає останнім як у судах апеляційної, так і в судах першої інстанції (статті R. 13-31 і R. 13-32 Кодексу Франції про експропріацію).

36. На завершення варто зауважити, що в судах першої та апеляційної інстанцій (стаття R. 15-53 Кодексу Франції про експропріацію) висновки Урядового уповноваженого мають особливу вагу, коли, згідно з цими висновками, вказана менша сума оцінки відчужуваного майна, якщо порівнювати її з тією сумою, яку вказав орган, що здійснює експропріацію.

Згідно з положеннями статті R. 13-35 Кодексу Франції про експропріацію, «суддя приймає рішення в рамках висновків, наданих сторонами (...) і Урядовим уповноваженим, якщо, за оцінкою останнього, сума оцінки менша, ніж сума, зазначена органом, що здійснює експропріацію»; відповідно до положень статті R. 13-36 того ж Кодексу, у такому випадку, «якщо суддя відкидає висновки, які надав Урядовий уповноважений (...), він повинен обґрунтувати своє рішення».

Суд визнає суть цього правила й розуміє логіку, на якій воно базується: функції Урядового уповноваженого здійснює керівник податкової служби (із питань майна), який, відповідно до своїх повноважень щодо розв'язання питань адміністративного, податкового та майнового характеру, досить досвідчений у питаннях механізмів оцінки об'єктів нерухомості, експертного аналізу і має доступ до найбільш важливої інформації щодо такого питання; також Урядовий уповноважений посідає більш зручне становище для інформування судді про вартість відчужуваного майна й виконує функції, подібні до функцій «експерта».

Проте такі правила значною мірою зв'язують суддю позицією Урядового уповноваженого; суддя не зобов'язаний володіти таким же досвідом в оцінці об'єктів нерухомості, що й керівник податкової служби, суддя також не має права призначити іншого фахівця з оцінки на стадії розгляду в суді першої інстанції (стаття R. 13-28 Кодексу Франції про експропріацію) і може тільки попросити надати іншу експертну думку на етапі розгляду апеляції «тільки (...) на підставі вмотивованого судового запиту» (стаття R. 13-52 Кодексу Франції про експропріацію). Особа, у якої було відчужене майно, безумовно, має право провести окрему експертизу своїм коштом, проте суддя не зобов'язаний надавати її результатам такої ж ваги, як і висновку Урядового уповноваженого.

До викладеного вище слід додати, що це правило підлягає тлумаченню не на користь особи, у якої було відчужене майно, оскільки суд не зобов'язаний окремо вказувати мотиви, за якими він відхиляє висновки Урядового уповноваженого, у яких вказана сума оцінки, що перевищує суму, зазначену органом, який здійснює експропріацію.

37. Унаслідок цього в рамках процедури визначення розміру компенсації за майно, що відчужується, проти особи, у якої було відчужене майно, виступає не тільки орган, який здійснює експропріацію, а й Урядовий уповноважений; Урядовий уповноважений і орган, який здійснює експропріацію та інтереси якого в деяких випадках представляє посадова особа, яка є працівником тієї ж організації, що й Урядовий уповноважений, користуються істотними перевагами у контексті свободи доступу до необхідної інформації; окрім того, Урядовий уповноважений одночасно виступає як експерт та сторона процесу, займає панівне становище в рамках зазначеної процедури і може зробити істотний вплив на думку судді (див., з урахуванням відповідних змін, судові рішення, ухвалені у справі *«Беніш проти Австрії» (Bönisch c. Autriche)* 6 травня 1985 року, серія A № 92). На думку Суду, всі перераховані вище обставини створюють дисбаланс інтересів не на користь особи, чиє майно було відчужене, що є несумісним із принципом рівності сторін. Таким чином, згідно з думкою Суду в цьому випадку було порушення зазначеного принципу і положень пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Ф.В. проти Франції» (F.W. v. France), № 61517/00, 31 березня 2005 року

25. Щодо другої частини скарги Суд зазначив, що Уряд не стверджував, що генеральний адвокат не був присутній на всіх обговореннях. Разом з тим, Суд вважає факт присутності Генерального прокурора на нараді суддів не підлягає сумніву.

26. Водночас Суд нагадує, що відповідно до «теорії видимості» (щодо зовнішніх атрибутів справедливого судочинства), він визнає таким, що суперечить пункту 1 статті 6 Конвенції факт участі Генерального прокурора з правом дорадчого голосу в обговореннях у Касаційному суді Бельгії (див. рішення, ухвалені за такими справами: «Боржерс проти Бельгії» (Borgers c. Belgique), 30 жовтня 1991 року, серія А № 214-В, пп. 28–29, і «Вермулен проти Бельгії» (Vermeulen c. Belgique), 20 лютого 1996 року, Збірник судових рішень, 1996-I, п. 34), а також присутність Генерального прокурора на нараді Верховного Суду Португалії без права консультативного чи іншого голосу («Лобу Машаду проти Португалії» (Lobo Machado c. Portugal), рішення від 20 лютого 1996 року, Збірник судових рішень, 1996-I, п. 32).

27. На підставі вказаного вище Суд дійшов висновку, що сама присутність Генерального прокурора на нараді суддів палати в цивільних справах Касаційного суду не сумісна з положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції (див. рішення суду у справі «Слиман-Каїд проти Франції» (Slimane-Kaïd(n° 2) c. France) (№ 2), № 48943/99, п. 20, 27 листопада 2003 року). Як наслідок, відбувалося порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Кабезас Ректорет проти Іспанії» (Cabezas Rectoret v. Spain) (ухв.), № 27228/03, 5 квітня 2005 року

Суд зазначив, що, відповідно до норм іспанського права, у рамках процедури *ампаро* прокуророві належать функції щодо захисту законності, прав громадян і охоронюваних законом публічних інтересів (пункт 2 статті 47 Органічного закону «Про Конституційний Суд»). Таким чином, із погляду національного права прокурор не є стороною в процесі (див., з урахуванням відповідних змін, справу «Бланко Кальєхас проти Іспанії» (Blanco Callejas c. Espagne) (ухв.), № 64100/00, 18 червня 2002 року). Фактично, відповідно до положень Закону «Про Конституційний Суд», прокурор не бере участі в нараді суддів у рамках процедури *ампаро* (на цьому етапі процедури закон не передбачає проведення відкритих слухань), а також не має права дорадчого голосу в суді вищої інстанції. А проте, у справі «Горраїз Лизаррага та інші проти Іспанії» (Gorráiz Lizarraga et autres c. Espagne) (№ 62543/00, п. 60, 27 квітня 2004 року) Суд дійшов висновку, що процедура оскарження конституційності закону (перед Конституційним Судом) не передбачає обміну викладеними в письмовій формі аргументами, а тому не є порушенням принципу рівноправності сторін і не призводить до порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції. Отже, на думку Суду, передбачений законом у рамках процедури *ампаро* єдиний термін подання письмово викладених аргументів не ставить заявника в «істотно не вигідне становище» стосовно прокурора.

Відтак зазначену скаргу належить відхилити як явно необґрунтовану відповідно до положень пункту 3 статті 35 Конвенції.

Справа «Роселтранс проти Російської Федерації» (Roseltrans v. Russia), № 60974/00, 21 червня 2005 року

27. У цій справі наглядовий перегляд судового рішення від 17 травня 2000 року, яке набуло законної сили й стало обов'язковим на підставі статті 208 Цивільного процесуального кодексу, був ініційований прокурором м. Москви. Останній не був стороною в цій справі. Прокурор скористався своїм повноваженням, яке надано статтями 319 і 320 Цивільного процесуального кодексу та яке не обмежувалося часовими рамками. Постановою від 10 травня 2001 року Президія Московського міського суду скасувала судові рішення від 17 травня 2000 року, а справу було скеровано на повторний розгляд із наведенням підстав, які представляли ту позицію Президії щодо суті спору, якої не поділяли інші суди, залучені до розгляду справи (див. пп. 12, 18 і 19 вище). Безперечно, що внаслідок повторного розгляду справи вимоги компанії-заявника були задоволені рішенням Арбітражного суду м. Москви від 25 березня 2003 року. Однак понад один рік і десять місяців із моменту скасування рішення від 17 травня 2000 року компанія-заявник змушена була перебувати в умовах правової невизначеності.

28. Суд не бачить підстав для інших висновків, які б відрізнялися від висновків у зазначеній вище справі «Рябих» (Ryabukh). Він доходить висновку, що скасування судового рішення від 17 травня 2000 року, яке набрало чинності, унаслідок його перегляду в порядку нагляду було порушенням положень пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Asito проти Молдови» (Asito v. Moldova), № 40663/98, 8 листопада 2005 року

46. Принцип юридичної визначеності передбачає дотримання принципу неприпустимості повторного розгляду одного разу вирішеної справи (*res judicata*), що забезпечує остаточний характер судового рішення. Відповідно до зазначеного принципу, жодна зі сторін не має права звертатися за переглядом остаточного та обов'язкового для виконання судового рішення лише з метою домогтися повторного слухання розгляду справи. Повноваження судів вищої інстанції у частині перегляду судових рішень належить використовувати з метою виправлення судових помилок і неправосудних рішень, а не з метою повторного розслідування справи. Перегляд не варто розглядати як приховану форму оскарження, а наявність двох думок щодо одного питання не є підставою для повторного розгляду справи. Відступ від цього принципу є виправданим лише в разі потреби, обґрунтованої істотними й переконливими обставинами (*там само*, п. 25).

47. У цій справі Суд зазначає, що вимога про скасування судового рішення є процедурою, у рамках якої Генеральний прокурор має право оскаржити будь-яке остаточне судове рішення. Така процедура була передбачена пунктом 3 статті 38 Закону «Про Господарські суди» (див. п. 38 вище). До 25 лютого 1998 року строк, упродовж якого Генеральний прокурор міг скористатися цим правом, становив один рік; однак будь-яке інше остаточне рішення, ухвалене в рамках цієї процедури, підлягало подальшому оскарженню Генеральний прокурор. Після цієї дати строк зазначеного вище повноваження став необмеженим (див. п. 39 вище).

48. Далі Суд зазначає, що з метою задоволення вимоги Генерального прокурора Палата Господарського суду з розгляду апеляційних скарг на підставі неправильного застосування норм права і Верховний Суд анулювали результати відразу двох судових процесів, за підсумками яких було ухвалено остаточні рішення суду, які підлягають виконанню.

49. Застосовуючи положення пункту 3 статті 38, Палата Господарського суду з розгляду апеляційних скарг на підставі неправильного застосування норм права і Верховний Суд порушили принцип юридичної визначеності. Ця дія є порушенням права заявника на справедливий судовий розгляд, передбаченого положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції (див. «*Брумареску проти Румунії*» (*Brumărescu v. Romania*) [ВП], № 28342/95, пп. 61 і 62, ЄСПЛ, 1999 VII).

50. Суд не вважає суттєвим те, що на момент скасування остаточних судових рішень здійснення права, наданого Генеральному прокуророві, було обмежено в часі, оскільки таке обмеження не заважало йому оскаржити будь-які ухвалені нові судові рішення. Окрім того, згодом цей строк був скасований. За зазначених обставин систему, що базується на застосуванні положень пункту 3 статті 38, не можна розглядати як таку, що відповідає принципам верховенства права.

51. Таким чином, мав місце факт порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

...

54. Суд зазначає, що відповідно до статті 5 (2) чинного на той момент Цивільно-процесуального кодексу, *крім іншого*, прокурор мав право ініціювати цивільне провадження з метою захисту державних інтересів або скасування корупційних та протекціоністських постанов і дій. У цій справі можна стверджувати, що держава була зацікавлена в захисті інтересів малих комерційних підприємств від посягань великих компаній. Таким чином, заява Генерального прокурора відповідала нормам національного права. Ба більше, ніщо у справі не вказує на домінуюче становище Генерального прокурора в ході судового розгляду (див. пункти 24–31 вище). Провадження, яке порушив Генеральний прокурор, підлягало розгляду відповідно до тих же процесуальних норм, що й інші позови, які порушили фізичні або юридичні особи; воно підлягало повній судовій оцінці, а компанія-заявник могла викласти своє бачення в умовах, які не ставили б її у невідгдане становище стосовно опонента. У невідгданому становищі компанія-заявник опинилася тільки після подальшого втручання Генерального прокурора, яке полягало у вимозі скасувати судові рішення (див. пп. 43–51 вище).

55. Отже, у цьому контексті відсутнє порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Мартіні проти Франції» (Martinie v. France) [ВП], № 58675/00, ЄСПЛ, 2006-VI

50. На закінчення слід зазначити, що попри суттєві процесуальні гарантії, на які посилається Уряд і якими можуть скористатися публічні бухгалтери, що зіштовхуються з ризиком стягнення з них перевитрат, Суд вважає, що в цьому процесі існує дисбаланс на користь державного радника: на відміну від бухгалтерів, державний радник присутній на слуханнях і його завчасно інформують про позицію судді-доповідача, він заслуховує виступ судді-доповідача (а також судді-контрдоповідача) під час

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

слухань, бере участь у судовому розгляді в повному обсязі та має змогу викласти своє бачення в усній формі без заперечень із боку бухгалтера. З огляду на такий погляд, несуттєво, чи розглядають державного радника «стороню» в провадженні, оскільки через зазначені вище повноваження і своє становище він має можливість на шкоду інтересам бухгалтера впливати на суд у питанні стягнення перевитрати. На думку Суду, дисбаланс посилюється також закритим характером слухань, який перешкоджає контролю з боку зацікавленого бухгалтера й громадськості.

Відповідно Суд доходить висновку, що тут було порушення положень пункту 1 статті 6.

...

53. Суд насамперед підкреслює, що в резолютивній частині (пункт 2) рішення у справі «Кресс» (Kress) було встановлено наявність порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції в зв'язку із «участю» Урядового уповноваженого в нарадах Державної ради (*Conseil d'Etat*). У мотивувальній частині рішення у справі використовують обидва терміни: «участь» (див. пункти 80 і 87) і «присутність» (розділ 4, а також пункти 82, 84 і 85), водночас альтернативно використовуються терміни «допомога», «допомагає» або «відвідує наради» (див. пункти 77, 79, 81, 85 і 86). Проте зрозуміло, що у фактах справи, в аргументах сторін і в мотивуванні рішення Суду, а також у резолютивній частині рішення у справі «Кресс» (Kress) ці терміни використовують як синоніми та сам факт присутності Урядового уповноваженого в нарадах, незалежно від того, чи є така присутність «активною» або «пасивною», вважається порушенням. Особливо показовими в цьому питанні є пункти 84 і 85: розглядаючи аргумент Уряду, який вважав, що «присутність» Урядового уповноваженого виправдана тим, що він останнім вивчав досє у справі, а тому користь, яку для наради приносить така технічна допомога, повинна бути співмірна з важливішими інтересами сторони процесу, якій належить надати гарантії того, що в Урядового уповноваженого у зв'язку з його «присутністю» на нараді не буде можливості вплинути на результат справи. Суд дійшов висновку, що в рамках французької правової системи такі гарантії відсутні.

Таке значення слід надавати зазначеним рішенням також у світлі практики Суду, оскільки раніше Судом було виявлено порушення не тільки через участь генерального адвоката як радника в засіданнях Касаційного суду Бельгії (див. вищевказані справи «Боржерс» (Borgers) і «Вермюлен» (Vermeulen)), а й у зв'язку з присутністю заступника Генерального прокурора на нарадах Верховного Суду Португалії, навіть з урахуванням того, що йому не надають права дорадчого або іншого голосу (див. цитовану вище справу «Лобу Машаду» (Lobo Machado)), а також у зв'язку з самим фактом присутності генерального адвоката на нарадах палати в кримінальних справах Касаційного суду Франції (див. зазначену вище справу «Слиман-Каїд» (Slimane-Kaïd) (№ 2)). Ця судова практика багато в чому ґрунтується на концепції зовнішнього прояву і на тому факті, що як Урядовий уповноважений в адміністративних судах Франції, так і генеральні адвокати та заступники Генерального прокурора відкрито висловлюють свою думку у справі до початку наради суддів.

54. Виходячи з цього Суд знову вказує, що хоча у нього немає формального обов'язку слідувати своїм попереднім рішенням, інтереси дотримання принципу юридичної визначеності, передбачуваності та рівності перед законом не дозволяють Суду відходити без належних підстав від викладених раніше прецедентів. Навіть попри те, що Конвенція є передусім і головною системою захисту прав людини, Суд зобов'язаний брати до уваги мінливі обставини в державах-учасниках Конвенції та реагувати на консенсус, що формується, щодо стандартів, яких слід досягти (див., зокрема, справи «Чепмен проти Сполученого Королівства» (Chapman v. the United Kingdom), [ВП], № 27238/95, п. 70, ЄСПЛ, 2001-I, і «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom) [ВП], № 28957/95, п. 74, ЄСПЛ, 2002-VI).

У цій справі Суд не знаходить підстав, які можуть переконувати його в необхідності відступити від його рішення в справі «Кресс проти Франції» (Kress v. France).

55. Відповідно, у цій справі було порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з присутністю Урядового уповноваженого на нарадах суддів Державної ради (*Conseil d'Etat*).

Справа «Станкевич проти Польщі» (Stankiewicz v. Poland), № 46917/99, ЄСПЛ, 2006-VI

46. Заявники подали скаргу на порушення їхнього права на справедливий судовий розгляд, гарантований статтею 6 Конвенції, у зв'язку з відмовою відшкодувати їхні судові витрати щодо виграного ними цивільного позову, пред'явленого до них органами прокуратури.

...

62. У зв'язку з цим Суд насамперед відзначає, що згідно з положеннями пункту 2 статті 98 Цивільно-процесуального кодексу Польщі, сторона, яка програла цивільну справу, як правило, зобов'язується відшкодувати судові витрати стороні, яка виграла, за тієї умови, що зазначені витрати були «необхідними для ефективного ведення справи».

63. Суд звертає увагу, що стосовно відшкодування судових витрат із боку прокуратури передбачено виняток із цього правила. Згідно з положеннями статті 106 Цивільно-процесуального кодексу, зазначений принцип незастосовний у тих випадках, коли прокурор бере участь у судовому процесі як гарант дотримання правового порядку.

64. Суд також зазначає, що, відповідно до судової практики Верховного Суду Польщі, вказане правило застосовується тільки тоді, коли прокурор приєднується до іншої сторони в ході розгляду справи, але не в тому випадку, коли прокурор виступає як самостійна сторона у справі (див. пункт 34 вище). Суд також зазначає, що, на думку Верховного Суду, термін «Державне казначейство», який використовують у статті 106 Цивільно-процесуального Кодексу, ніяк не має на увазі виключення можливості відшкодування судових витрат із Державного казначейства або на її користь у тому разі, коли органи прокуратури виступають у провадженні в цивільній справі, представляючи водночас фінансові інтереси Державного казначейства (див. пункт 35 вище).

65. Слід зазначити, що повноваження Суду з контролю за дотриманням національного законодавства обмежені (див. рішення у справі «Фредін проти Швеції» (Fredin v. Sweden) (№ 1) від 18 лютого 1991 року, серія А, № 192, с. 16–17, п. 50, з урахуванням відповідних змін). Проте, Суд на підставі наявної судової практики Верховного Суду щодо цього питання звертає увагу на те, що в цьому випадку виняток, про який йдеться в пункті 63 вище, було застосовано судом другої інстанції. Цей суд ухвалив своє рішення щодо судових витрат попри те, що у статті 102 Цивільно-процесуального кодексу прямо говориться про те, що суд має право ухвалити рішення, яке зобов'язує сторону, що програла в цивільній справі, виплатити лише частину судових витрат або навіть повністю звільняє сторону, яка програла, від зобов'язань щодо такої сплати, якщо це виправдано особливостями справи.

66. Суд також зазначає, що судова практика Верховного Суду у цьому питанні дозволяє судам застосовувати відповідні положення Цивільно-процесуального кодексу таким чином, щоб зменшити привілейоване становище органів прокуратури, а отже, краще враховувати конкретні обставини кожної окремої справи й легітимні інтереси фізичних осіб.

67. Суд звертає увагу, що можливості скористатися подібним зменшенням привілеїв на підставі принципу справедливості не було надано заявникам за рішенням апеляційного суду. Зазначений суд скасував рішення, ухвалене судом першої інстанції щодо витрат тільки на тій підставі, що органи прокуратури виступали як інша сторона в цивільній справі, і не звернув увагу на той факт, що суди першої та другої інстанції ухвалили рішення по суті справи не на користь прокурора.

68. Суд також зазначає, що органи прокуратури від початку (*ab initio*) займають привілейоване становище стосовно питання про сплату судових витрат у цивільних справах. У зв'язку з цим Суд також бере до уваги аргумент заявників про те, що в будь-якому випадку працівники органів прокуратури володіють спеціальними знаннями в галузі права і мають доступ до фінансових ресурсів, які істотно перевищують ресурси, доступні приватній особі.

69. Варто зауважити, що подібні пільги можуть бути виправдані з огляду на захист правопорядку. Однак їх не варто використовувати з метою поставити одну зі сторін цивільної справи в явно невідгідне становище стосовно органів прокуратури.

70. Далі, на думку Суду, під час оцінки того, чи було реалізовано право заявників на справедливий судовий розгляд, передбачене статтею 6 Конвенції, не слід забувати про загальні фактичні та юридичні обставини конкретної справи. У зв'язку з цим Суд нагадує своє рішення щодо справи «Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland), у якій було зроблено висновок про порушення статті 1 Протоколу № 1 Конвенції, яке виникло зі системної проблеми, пов'язаної із регулярними збоями функціонування внутрішньодержавного права, викликаними відсутністю ефективного механізму реалізації права громадян, які проживають у районі річки Буг, на отримання кредиту (див. рішення у справі «Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland) [ВП], № 31443/96, пп. 180–187, ЄСПЛ, 2004-V).

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

71. У рамках цієї справи Суд зазначає, що заявники змогли реалізувати своє право на отримання кредиту під заставу власності в Трембовлі (Trembowla), на підставі купівлі в Державному казначействі об'єкта нерухомості на аукціоні 1992 року. Надалі цивільний позов, пред'явлений прокуратурою, ставив під питання юридичну визначеність права власності на придбану таким чином нерухомість. Якби справу виграла прокуратура, заявникам довелося б відшкодувати в повному обсязі суму, яку вони отримали 1994 року під час продажу третій особі зазначеного об'єкта нерухомості, набутого в обмін на їхнє «право на отримання кредиту» (див. пункт 18 вище).

72. Суд також зазначає, що судом першої інстанції було призначено експертизу з метою встановити вартість майна, яке придбали заявники, а також вартість залишеного майна. Суд звертає увагу на те, що закон не визначав методів оцінки вартості залишеного майна, як було зазначено судом у рішенні від 18 грудня 1997 року (див. пункти 14–15 вище). Таким чином, суду залишалось визначити зазначену вартість на основі найкращого методу оцінки з урахуванням конкретних обставин справи, до того ж відповідний метод повинен був бути пов'язаний із проведенням експертної оцінки об'єкта нерухомості.

73. За сукупністю всіх викладених чинників (див. пункти 70–72 вище) Суд визнає справу, представлену на розгляд цивільних судів, складною.

74. На думку Суду, з огляду на всі обставини та суму позову, рішення заявників доручити професійним адвокатам представляти їхні інтереси в суді не є необґрунтованим.

75. Суд також вважає, що Уряд не показав, що судові витрати в цій справі були надмірними. Зокрема не було надано доказів того, що гонорари, які сплатили заявники для свого юридичного представництва у двох судових інстанціях, не відповідали гонорарам, які призначали у відповідний проміжок часу в подібних справах. Беручи до уваги всі обставини, Суд вважає, що сума, сплачена за надання професійних юридичних послуг у рамках цивільної справи, не була надмірною або необґрунтованою.

76. З урахуванням усього сказаного вище, а також усіх обставин справи, Суд доходить висновку про те, що було порушення частини 1 статті 6 Конвенції.

Справа «ТОВ “Злінсат” проти Болгарії» (Zlinsat, spol. s r.o., v. Bulgaria), № 57785/00, 15 червня 2006 року

76. Суд відмічає відсутність залежності прокуратури від органів виконавчої влади, а також той факт, що прокурорів призначають на ті ж терміни й вони користуються тими самими імунітетами, що й судді (див. пункт 33 вище). Однак ці факти не мають визначального значення, оскільки незалежному та безсторонньому суду в термінах пункту 1 статті 6 Конвенції притаманні й інші важливі характеристики, такі як гарантії дотримання судової процедури (див. рішення у справі «Бентем проти Нідерландів» (Benthem v. The Netherlands), 23 жовтня 1985 року, серія А, № 97, с. 18, п. 43 *in limine*), яка відсутня у цьому випадку. У зв'язку з цим насамперед слід відзначити, що прокуратура міста Софії ухвалювала спірні рішення за власною ініціативою, тоді як суд, як правило, має повноваження приймати рішення у справі за умови, якщо таку справу передала на його розгляд інша особа або організація. Ба більше, як видається, рішення у справі не повинні були ухвалюватися і практично не ухвалювалися з дотриманням будь-якої процедури, яка передбачає участь зацікавленої особи, тобто компанії-заявника. Закон не передбачав проведення засідання у справі й не встановлював правил із таких питань, як допустимість доказів або порядок проведення засідання (див. цитовану тут постанову щодо справи «Х.» (Н.), с. 35, п. 53). І, нарешті, із формулювань відповідних правових норм (див. пп. 37 і 38 вище) можна зробити висновок про те, що прокуратура міста Софії користувалася великою свободою розсуду під час ухвалення рішень, що навряд чи можна назвати сумісними із принципами верховенства права та юридичної визначеності, які є невіддільними характеристиками судового розгляду (див., з урахуванням відповідних змін, рішення у справі «"Совтрансавто-Холдинг" проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine), № 48553/99, п. 82, ЄСПЛ, 2002-VII).

77. Слід визнати, що зазначені рішення можна оскаржити у вищих прокурорів. Однак вищі прокурори перебувають в ієрархічних стосунках підпорядкованості з прокуратурою міста Софії (див. вказане вище рішення у справі «Бентем» (Benthem), з урахуванням відповідних змін, с. 18, п. 43 *in fine*) і є частиною однієї і тієї ж централізованої системи, яку очолює Генеральний прокурор (див. п. 34 вище; див. також, з урахуванням відповідних змін, рішення у справі «Василеску проти Румунії» (Vasilescu v. Romania) від 22 травня 1998 року, Збірник судових рішень, 1998-III, с. 1075–1076, п. 40, а також, як приклад зворотного, рішення у вказаній вище справі «Х. проти Бельгії» (Н. v. Belgium), с. 35, п. 51). У зв'язку з цим Суд зазначає, що він виявив (нехай і в іншому контексті) той факт, що аналогічні скарги, які подають у прокурорські інстанції різного рівня, не є ефективним засобом правового захисту за змістом статті 13 Конвенції, оскільки вони, *inter alia*, перебувають в ієрархічних відносинах (див. рішення у таких справах: «Джангозов проти Болгарії» (Djangozov v. Bulgaria), № 45950/99, п. 56, 8 липня 2004 року, «Османов і Юсейнов проти Болгарії» (Osmanov and Yuseinov

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

v. Bulgaria), №№ 54178/00 і 59901/00, п. 39, 23 вересня 2004 року). До того ж, як видається, процедура оскарження не супроводжувалася необхідними процесуальними гарантіями (див. пункт 42 вище, а також цитоване вище рішення у справі «Х. проти Бельгії» (H. v. Belgium), с. 35, п. 53).

78. Суд також зазначає, що у своєму рішенні у справі «Асенов та інші проти Болгарії» (Assenov and Others v. Bulgaria) він установив, що болгарських прокурорів не можна розглядати як посадових осіб, уповноважених на підставі закону здійснювати судову владу за змістом частини 3 статті 5 Конвенції, оскільки згодом вони можуть виступати в рамках кримінального судочинства проти особи, стосовно якої вони прийняли рішення про взяття під варту (див. судові рішення, ухвалені у справі «Асенов та інші проти Болгарії» (Assenov and Others v. Bulgaria), 28 жовтня 1998 року, *Збірник судових рішень*, 1998-VIII, с. 2298–2299, пп. 144–50). На думку Суду, подібну аргументацію слід застосовувати й у цій справі. Прокуратура міста Софії на свій розсуд ухвалила рішення про припинення виконання договору приватизації та виселення компанії-заявника з готелю. Потім прокуратура на виконання своїх повноважень, наданих їй пунктом 1 статті 27 Цивільно-процесуального кодексу, подала цивільний позов із метою визнання вказаного вище договору про приватизацію недійсним (див. пункти 8, 15 і 18 вище). Таким чином, прокуратуру навряд чи можна вважати достатньою мірою безсторонньою за змістом частини 1 статті 6 Конвенції (див., з урахуванням відповідних змін, рішення у справі «Прокола проти Люксембургу» (Procola v. Luxembourg) від 28 вересня 1995 року, серія А, № 326, с. 16, п. 45). Сказане є справедливим стосовно вищих прокуратур, які затвердили зазначені рішення й надалі діяли проти компанії-заявника в рамках судового розгляду щодо справи, переданої до Софійського міського апеляційного суду та у Верховний касаційний суд (див. пункти 23 і 24 вище). Сам собою факт, що працівники прокуратури виступали на захист громадських інтересів, не варто розглядати як такий, що наділяє їх статусом судового органу або статусом незалежних і безсторонніх суб'єктів (див., з урахуванням відповідних змін, рішення у справі «Меріт проти України» (Merit v. Ukraine), № 66561/01, п. 63, 30 березня 2004 року).

79. Зважаючи на наведене вище, Суд доходить висновку про те, що в обставинах, що склалися, органи прокуратури не можна розглядати як незалежні й безсторонні судові органи, що надають гарантії, передбачені частиною 1 статті 6 Конвенції.

80. Отже, із метою забезпечення відповідності зазначеним вище вимогам рішення органів прокуратури повинні підлягати процедурі перегляду з боку судового органу, що має повну юрисдикцію. Однак, як зазначив Суд, сімейне право, як впливає із формулювань відповідних правових норм і їх тлумачення Верховним адміністративним судом, виключає процедуру перегляду рішень, які ухвалено органами прокуратури в межах здійснення своїх повноважень, наданих відповідно до законодавчих норм, якими вони керувалися і в цій справі (див. пункти 41 і 43 вище).

81. Хоча, за твердженням Уряду, цивільна справа, ініційована прокуратурою Софії щодо заявника, мала належний судовий розгляд, Суд зазначив, що Міський суд Софії відмовився розглядати питання про законність рішень органів прокуратури, ухвалених в результаті відповідних дій (див. пункт 19 вище). Це цілком природно, оскільки розглянуте в цьому випадку питання – чи був договір про приватизацію за участю заявника укладений на вкрай невідповідних умовах – докорінно відрізнялося від тих випадків, коли досліджували питання про законність оскаржуваних рішень органів прокуратури. Отже, під час ухвалення рішень суди не торкалися цього питання ні в мотивувальних, ні в резолютивних частинах. Отже, Суд не може прийняти аргументу Уряду, що вказаний судовий розгляд можна вважати своєрідною апеляцією проти рішень Міської прокуратури Софії (див. рішення, з урахуванням внесених змін, у справі «Вернер проти Австрії» (Werner v. Austria) від 24 листопада 1997 року, *Збірник судових рішень*, 1997-VII, с. 2511, п. 49). Проте представники Міської прокуратури Софії визнали недійсність своїх рішень (див. пункти 31 і 32 вище). Однак це в жодному разі не було безпосереднім результатом судового рішення, ухваленого судом в ході провадження у цій справі.

82. Суд також не може прийняти аргумент Уряду про те, що судовий перегляд можливо було реалізувати шляхом оскарження прокурорських рішень у кримінальному процесі після досягнення стадії судового розгляду. Подібних рішень не ухвалювали до порушення кримінального провадження, і держава-відповідач не наводить прикладів зі судової практики національних судів, які вказували б, що рішення дійсно можуть переглянути в ході таких проваджень. Навпаки, судова практика Верховного адміністративного суду показує, що лише обмежену кількість прокурорських рішень, ухвалених після порушення кримінальної справи, переглянув суд, як це прямо передбачено КПК (див. пункт 43 вище). Наявність засобу судового захисту має бути безсумнівною, неможливість його використання означає недостатній рівень доступності та ефективності, які є обов'язковими відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції (див. рішення у справі «І.Д. проти Болгарії» (I.D. v. Bulgaria), № 43578/98, п. 54, 28 квітня 2005 року, і «Капітал Банк АТ проти Болгарії» (Capital Bank AD v. Bulgaria), № 49429/99, п. 106, 24 листопада 2005 року).

83. Таким чином, Суд дійшов висновку, що рішення органів прокуратури, які мають вирішальне значення для встановлення факту володіння й використання заявником готелю як мінімум до закінчення розгляду цивільного позову проти нього, не були предметом ретельного судового розгляду, як того вимагають положення пункту 1 статті 6 Конвенції.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

84. Останнє питання, яке слід вирішити, полягає в тому, чи становила неможливість вдатися до процедури перегляду зазначених рішень обмеження права на доступ до правосуддя, яке може бути виправдановідповідно до пункту 1 статті 6 (див. цитоване вище рішення, ухвалене у справі «*Capital Bank AD*» (*Capital Bank AD*), п. 109). Суд у зв'язку з цим звернув увагу на те, що Уряд не навів ніяких доказів на виправдання обмеження права на доступ до правосуддя. Представлене Верховним адміністративним судом обґрунтування для відмови в задоволенні заяв про перегляд рішень органів прокуратури як неприйнятних базувалося на аргументах про статус прокуратури (див. пункт 43 вище). Однак, як було зазначено вище, Суд дійшов висновку про те, що прокуратура не відповідає вимогам, які пред'являють до незалежного й безстороннього органу правосуддя в значенні положень пункту 1 статті 6 Конвенції. За вказаних обставин Суд не виявив виправданих причин для вилучення процедури судового перегляду рішень прокуратури, які торкаються, як у цій справі, громадянських прав та обов'язків.

85. Таким чином, відбулося порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Паулік проти Словаччини» (Paulík v. Slovakia), № 10699/05, ЄСПЛ, 2006-XI (витяги зі справи)

15. Заявник звернувся до органів прокурорського реагування з метою оскаржити своє батьківство відповідно до положень статті 62 Сімейного кодексу. Він стверджував, що не є біологічним батьком дитини та що був визнаний батьком на підставі судового рішення, яке ґрунтувалося на експертному висновку, який, своєю чергою, було зроблено відповідно до рівня розвитку науки на той момент. Попри те, що відтоді наука в питаннях встановлення батьківства розвинулась і заявник отримав підтвердження, що він не є біологічним батьком дитини, ні Сімейним кодексом, ні Цивільно-процесуальним кодексом йому не надано стандартних чи надзвичайних засобів правового захисту, які дозволили б узгодити його правовий статус із біологічною реальністю.

16. 2 грудня 2004 року окружний прокурор V округу Братислави на підставі скарги заявника опитав жінку (I), яка вважалась донькою заявника. Вона, *поміж інших*, заявила, що якщо заявник не бажає, щоб її вважали його донькою, то вона не заперечує проти позбавлення його батьківства.

...

26. Після закінчення встановленого законом шестимісячного терміну заяву про оскарження батьківства може подати Генеральний прокурор, якщо того вимагають суспільні інтереси (стаття 62).

...

46. Щодо загальних інтересів варто зазначити, що стверджуваній доньці заявника на цей час майже 40 років, у неї є власна сім'я і вона не потребує утримання від заявника (на відміну від описаної вище справи «*Yildirim проти Австрії*» (*Yildirim v. Austria*)). У цьому випадку загальні інтереси щодо захисту її прав втратили свою важливість порівняно з часом, коли вона була дитиною. Ба більше, вона сама ініціювала проведення генетичної експертизи і сказала, що в неї немає заперечень проти того, щоб заявник відмовився від свого батьківства. Таким чином, відсутність правової процедури, яка дозволяє узгодити правовий статус із біологічною реальністю, суперечить бажанням зацікавлених сторін і насправді нікому не вигідна (див. судові рішення, ухвалені у справі «*Кроон і інші проти Нідерландів*» (*Kroon and Others v. the Netherlands*), 27 жовтня 1994 року, серія А, № 297 С, с. 58, п. 40).

47. У світлі сказаного Суд дійшов висновку про відсутність справедливої рівноваги між інтересами заявника та інтересами суспільства, а отже, про неможливість у рамках національної правової системи забезпечувати «повагу» до «приватного життя» заявника.

Чинне законодавство не передбачає виплати будь-якої допомоги за обставин, що склалися в заявника, враховуючи його вік, матеріальний стан і стосунки з іншими зацікавленими сторонами.

...

59. У світлі викладеного вище Суд робить висновок про відсутність обґрунтованого балансу між переслідуваною в цьому випадку метою і засобами, які застосовують для її досягнення.

Отже, сталося порушення положень статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Справа «Ружанські проти Польщі» (Róžański v. Poland), № 55339/00, 18 травня 2006 року

57. За словами заявника, за відсутності згоди матері Д в нього було два способи домогтися юридичного встановлення батьківства. Один із них полягав у поданні позову від імені дитини про встановлення батьківства, який здійснює призначений судом опікун. 27 січня 1995 року заявник звернувся до окружного суду Гданська з проханням про призначення такого опікуна.

Іншим способом була вимога прокурора щодо порушення справи про встановлення батьківства, подана від імені заявника. Заявник звернувся з проханням про порушення такої справи 9 січня 1995 року. Проте 9 травня 1995 року прокурор відмовив у задоволенні цього прохання на тій підставі, що на той момент прохання заявника про призначення опікуна вже розглядали й прокуророві було недоцільно ініціювати паралельний процес у зв'язку з одним і тим же питанням. На думку заявника, ця ситуація показує, що два варіанти розв'язання такого питання, передбачені відповідно до законодавства Польщі, є несумісними, або ж такою принаймні є думка прокуратури у зв'язку з цією справою. Відсутність чіткої регламентації дій прокурора у зв'язку з процесуальними діями щодо встановлення батьківства від імені передбачуваного батька зробила можливою відмову органів прокуратури в розгляді запиту заявника від 9 січня 1995 року через те, що на той момент уже розглядали інший запит, пов'язаний із цією ж справою.

58. Заявник також вказав, що 8 серпня 1996 року відновив свій запит про призначення судом опікуна, але безрезультатно, оскільки на той момент Дж.М. (JM) у юридичному сенсі став батьком Д. унаслідок процедури усиновлення, рішення про яке набуло юридичної сили від 15 липня 1996 року. На думку органів прокуратури, якщо стосовно дитини вже встановлено батьківство, то позов про встановлення батьківства не міг бути ініційований.

59. За твердженням заявника, у нього залишалася інша можливість: можна було звернутися до прокурора з проханням про подання позову щодо скасування рішення про визнання батьківства Дж. М. Однак сам заявник не міг подати такого позову, а тому у зв'язку з цим питанням він був у повній залежності від рішення прокурора.

...

75. Щодо періоду після 15 липня 1996 року, коли Д., новий співмешканець матері дитини, був офіційно визнаний його батьком за результатами розгляду заяви від 15 березня 1996 року, Суд дотримується думки, що дискерція органів влади з питань ухвалення рішення про початок процесуальних дій у зв'язку зі скасуванням рішення про усиновлення сама собою не викликає критики. Той факт, що державним органам надають певну свободу дій, явно покликаний гарантувати захист інтересів дитини, щодо якої батьківство вже було встановлено, а також забезпечити баланс інтересів дитини та передбачуваного біологічного батька.

76. Суд підкреслює, що якщо ухвалення рішення залежить від дискреційних повноважень компетентних державних органів, залучення зацікавленої особи з очевидних причин не може здійснюватись згідно з тими ж процесуальними гарантіями, які застосовні до судового розгляду, особливо в тому, що стосується делікатного питання про юридичне встановлення відносин спорідненості з дітьми. Однак Суд зазначив, що Уряд не стверджував і не заперечував того факту, що на момент розгляду справи національне законодавство жодним чином не регулювало порядку здійснення дискреційних повноважень, наданих законом державним органам.

77. У зв'язку зі сказаним вище Суд зазначив, що органи прокуратури й суди вказували у своїх рішеннях, ухвалених після того, як Дж. М. офіційно визнав дитину, що сам факт офіційного визнання батьківства з боку іншого чоловіка був достатньою підставою для відмови в задоволенні клопотання про визнання батьківства з боку біологічного батька (пп. 25, 28, 33 вище).

Попри те, що було б очевидно обґрунтованим узяти до уваги той факт, що офіційно батьківство щодо дитини вже встановили, на думку Суду, існувала й низка інших обставин, на які мали б зважити офіційні органи під час розгляду цієї справи. Так, Судом було зазначено, що державні органи не вжили жодних заходів щодо встановлення фактичного становища дитини, матері та заявника, принаймні про це не було жодних свідчень. Суд також зауважив, що державні органи не проводили із заявником ніяких розмов із метою оцінки його батьківських якостей. Обґрунтування рішень державних органів про відмову в задоволенні позовів заявника було поверховим і базувалося головню на факті усиновлення дитини паном Дж. М.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

78. На думку Суду, за обставин цієї справи було б розумним очікувати, що органи влади, до яких заявник звертався після липня 1996 року, намагаючись заперечити батьківство Дж.М., визначать і порівнюють значущість інтересів заявника, як передбачуваного біологічного батька дитини, з одного боку, зі значущістю інтересів самої дитини та сім'ї, що утворилася через визнання батьківства Дж.М., з іншого боку. Суд допускає, що під час ухвалення рішень після того, як Дж.М. визнав дитину, державні органи не хотіли втручатися у правові відносини між дитиною й новим цивільним чоловіком її матері. Проте, на думку Суду, заслуговує на критику той факт, що оцінка цих інтересів у світлі фактичних обставин такої справи не тільки не була проведена, але навіть і не планувалася. Ба більше, взагалі не вивчалася питання про те, чи буде за наявних обставин справи завдано шкоди інтересам дитини, якщо відбудеться розгляд питання про батьківство заявника.

Таким чином, Суд вважає, що те, як органи влади здійснювали свої дискреційні повноваження під час ухвалення рішень про необхідність оскарження батьківства, встановленого на підставі тієї заяви Дж.М. про визнання дитини, яку він зробив у липні 1996 року, інакше кажучи, невжиття жодних заходів для встановлення реальних обставин справи, не забезпечило належний розгляд прав та інтересів заявника.

79. Отже, Суд, здійснюючи оцінку справи, спирається на сукупність усіх обставин. По-перше, Суд взяв до уваги відсутність будь-якого доступного механізму, за допомогою якого заявник міг би зажадати встановлення свого юридичного батьківства (див. п. 73 вище). По-друге, Суд зазначив, що національне законодавство не регламентувало порядку застосування дискреційних повноважень, які мали органи влади під час ухвалення рішень про необхідність оскарження юридичного батьківства, встановленого через визнання дитини іншим чоловіком (див. п. 76 вище). По-третє, Суд підкреслив формалізм, який виявили органи влади під час розгляду вимог заявника про оскарження батьківства (див. п. 77 вище). Дослідивши те, яким чином вся сукупність цих обставин вплинула на стан заявника, Суд доходить висновку, що, попри свободу розсуду, визнану за державами, у цій справі держава-відповідач не забезпечила заявникові захисту права на повагу до його сімейного життя, гарантованого Конвенцією (рішення у справі «*Міцці проти Мальти*» (*Mizzi v. Malta*), № 26111/02, п. 114, з урахуванням внесених змін).

80. Таким чином, мало місце порушення положень статті 8 Конвенції.

**Справа «Грегоріу де Андраде проти Португалії» (Gregorio de Andrade v. Portugal),
№ 41537/02, 14 листопада 2006 року**

37. У цій справі Суд установив, по-перше, що не є спірним той факт, що заявник був позбавлений можливості звернутися до Пленуму Верховного адміністративного суду (ВАС) із вимогою розглянути питання, яке входить у компетенцію Пленуму, про єдність судової практики. Це сталося через те, що прокурор, який представляв інтереси заявника у справі, занадто пізно повідомив йому про постанову ВАС від 5 червня 2002 року. 15 липня 2002 року заявник отримав відповідний лист прокуратури, датований 10 липня 2002 року. На той момент постанова від 5 червня 2002 року вже набрала законної сили й строк на подання вимоги про розгляд питання про єдність судової практики закінчився. Постає питання про те, чи можна таке упущення з боку працівника прокуратури само собою розглядати як порушення права заявника на доступ до суду.

38. У зв'язку з цим Суд зазначає, що за дії або бездіяльність працівників прокуратури, які перебувають під час виконання своїх службових обов'язків, відповідальність, без сумніву, несе держава. Сказане вище також поширюється на випадки, коли (як у справі, що розглядається) працівник прокуратури представляє в суді інтереси приватної особи в рамках процедури, встановленої національним законодавством. У зв'язку з цим Суд нагадує, що обов'язки, покладені Конвенцією на держави, може порушити будь-яка особа, яка здійснює покладені на неї офіційні повноваження (рішення у справі «*Віллі проти Ліхтенштейну*» (*Wille v. Liechtenstein*) [ВП], № 28396/95, п. 46, ЄСПЛ, 1999-VII).

...

41. Навіть якщо припустити, що в цьому випадку була саме така ситуація і що прокурор був згоден зі змістом постанови ВАС від 5 червня 2002 року, він повинен був повідомити заявника про своє рішення не звертатися до Пленуму з питанням про єдність судової практики. У такому випадку в заявника залишалася б можливість звернутися за допомогою до адвоката. Не надавши цієї інформації своєчасно, працівник прокуратури позбавив заявника можливості скористатися засобом правового захисту, який той вважав важливим і навіть визначальним для захисту своїх цивільних прав та обстоювання своєї позиції.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

42. Така перешкода на шляху реалізації права заявника на звернення до вищої інстанції не повинна утискати саму сутність права на доступ до суду, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції. До того ж держава-відповідач не навела будь-яких інших доречних аргументів для обґрунтування обмеження цього права.

Справа «Пеев проти Болгарії» (Peev v. Bulgaria), № 64209/01, 26 липня 2007 року

44. У цій справі влада держави-відповідача не прагнула довести, що на момент подій, що розглядаються, у національному законодавстві загалом або законодавстві про діяльність прокуратури були положення, що визначають обставини, за яких прокуратура, виступаючи як роботодавець або в будь-якому іншому статусі, мала б право проводити обшук у кабінетах своїх працівників поза рамками кримінального розслідування. Таким чином, втручання здійснювалося «не відповідно до вимог закону», тобто в порушення положень пункту 2 статті 8.

Справа «Феррейра Алвеїш проти Португалії» (Ferreira Alves v. Portugal) (№ 3), № 25053/05, від 21 червня 2007 року

35. Суд зазначає, що в наданих документах прокуратура виклала свою позицію з важливих питань, що належать як до суті справи, так і до процедури. Так, у документах, поданих 3 та 30 березня 2000 року (останній із яких надав окружний прокурор – вища посадова особа стосовно прокурора при суді, який розглядав справу), прокуратура висловила свою думку щодо клопотання про відвід прокурора, який брав участь у справі. Документ містив кілька додатків. У документі від 9 червня 2000 року прокуратура клопотала перед судом про виклик у судові засідання експертів.

36. Заявник не був ознайомлений ні з одним із цих документів. Звичайно, як підкреслює Уряд, не можна сказати, що в цій справі прокуратура, представлена незалежними прокурорськими працівниками, виступала однією зі сторін у справі. Справедливо також і те, що справа стосувалася визначення батьківських прав і права бачитися з дитиною. У цій складній сфері найважливішу роль відіграють, безумовно, інтереси дитини.

37. Проте, згідно з практикою Суду, право на змагальний судовий розгляд за змістом пункту 1 статті 6 «передбачає, що фактично сторони судового розгляду мають право ознайомлюватися з усіма долученими до справи доказами та представленими зауваженнями й висловлювати свою думку щодо них, навіть якщо такі докази й зауваження надав незалежний працівник державної юридичної служби» (див. рішення у справі «Дж. Дж. проти Нідерландів» (J.J. c. Pays-Bas), 27 березня 1998 року, *Збірник судових рішень*, 1998-II, с. 613, п. 43, *in fine*).

38. У такому контексті немає значення, чи виступає прокурор як «сторона» у справі чи ні, оскільки він через авторитетність своєї ролі здатний вплинути на рішення суду, і такий вплив потенційно може бути не на користь заявника (див. рішення у справі «Мартіні проти Франції» (Martinie c. France) [ВП], № 58675/00, п. 50, ЄСПЛ, 2006-VI).

39. Згідно з викладеними вище міркуваннями Суд дійшов висновку про порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції під час розгляду цієї справи.

Справа «Менчинська проти Росії» (Menchinskaya v. Russia), № 42454/02, від 15 січня 2009 року

30. Суд знову й знову підкреслює, що принцип рівноправності сторін є одним з елементів ширшої концепції справедливого судового розгляду за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції. Цей принцип вимагає дотримання «справедливого балансу інтересів сторін»: кожній зі сторін процесу має бути надано розумну можливість викласти свою позицію в умовах, які не ставлять цю сторону в суттєво невідгідне становище стосовно протилежної сторони (див. рішення у справах «Івон проти Франції» (Yvon v. France), № 44962/98, п. 31, ЄСПЛ, 2003-V, «Нідерест-Хубер проти Швейцарії» (Nideröst-Huber v. Switzerland), 18 лютого 1997 року, п. 23, *Збірник судових рішень*, 1997-I, а також «Кресс проти Франції» (Kress v. France) [ВП], № 39594/98, п. 72, ЄСПЛ, 2001-VI).

31. З огляду на свою попередню судову практику щодо ролі прокурорів під час розгляду справ, які не належать до сфери кримінального права, Суд нагадає, що в низці справ він пояснив, що одна лише присутність прокурора або посадової особи з аналогічними функціями в нарадчій кімнаті суду розцінюється як порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції, незалежно від того, чи є така присутність «активною» або «пасивною» (див. рішення у справі «Мартіні проти Франції» (Martinie v. France) [ВП], № 58675/00, п. 53, ЄСПЛ, 2006-VI). В інших справах Суд також розглядав питання про те, чи було повідомлено заявника (сторону в справі) про висновки, які надав судові Генеральний прокурор або посадова особа з аналогічними функціями, і чи існувала можливість у всіх сторін процесу відповісти на ці висновки (див. рішення у справах «Лобу Маїшаду проти Португалії» (Lobo Machado v. Portugal), 20 лютого 1996 року, п. 31, *Збірник судових рішень*, 1996-I; «К.Д.Б. проти Нідерландів» (KDB v.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

the Netherlands), 27 березня 1998 року, п. 43, *Збірник судових рішень*, 1998-II та *«Гоч проти Туреччини»* (Göç v. Turkey) [ВП], № 36590/97, п. 55, ЄСПЛ, 2002-V).

32. Однак у цій справі виникають інші питання у зв'язку з тим, що прокурор не був присутній у нарадчій кімнаті Красноярського крайового суду. До того ж заявниця була ознайомлена з *протестом прокурора* і скористалася можливістю відповісти на доводи прокурора. Проте Суд нагадує, що оскільки прокурор або посадова особа з аналогічними функціями, рекомендує задовольнити або відхилити касаційну скаргу, стає опонентом або союзником сторін у справі, його участь може викликати в однієї зі сторін відчуття нерівності (див. рішення у справах *«Кресс»* (Kress), п. 81, і *«Ф.В. проти Франції»* (FW v. France), № 61517/00, п. 27, 31 березня 2005 року). У зв'язку з цим Суд нагадує, що хоча незалежності й неупередженості прокурора або посадової особи з аналогічними функціями ніколи не ставили під сумнів, підвищена увага громадськості до питань справедливого здійснення правосуддя призводить до того, що зовнішнім проявам незалежності та неупередженості надають усе більшого значення (див. рішення у справі *«Боржерс проти Бельгії»* (Borgers v. Belgium), 30 жовтня 1991 року, п. 24, серія А, № 214-B).

33. На думку Суду, втручання прокуратури, незалежно від того, чи вважати таке втручання представництвом інтересів держави або ж посиленням позиції Центру зайнятості, безсумнівно, послабило позицію заявниці (див., рішення у справі *«Івон»* (Yvon), п. 32, з урахуванням *внесених змін*). Однак та обставина, що одне й те ж бачення обстоюють у суді кілька сторін, не обов'язково ставить іншу сторону в «явно невідгідне» становище під час подання своєї позиції. Слід перевірити, чи було в цій справі дотримано принципу «справедливої рівноваги» між сторонами, якщо пам'ятати, що прокурор брав участь у розгляді (*там само*).

34. Під час розгляду цього питання Суд спиратиметься на висновок Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) (див. пункт 21), як і під час ухвалення рішень щодо низки інших справ (див., зокрема, постанови у справах: *«Російська консервативна партія підприємців та інші проти Російської Федерації»* (Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia), №№ 55066/00 і 55638/00, пп. 70–73, 11 січня 2007 року, *«Баскська національна партія і регіональна організація «Іппаральде» проти Франції»* (Basque Nationalist Party - Iparralde Regional Organisation v. France), № 71251/01, пп. 45–52, 7 червня 2007 року, ЄСПЛ, 2007-II, *«Чілолу та інші проти Туреччини»* (Ciloglu and Others v. Turkey), № 73333/01, п. 17, 6 березня 2007 року). Суд підкреслює, що під час тлумачення меж прав і свобод, гарантованих Конвенцією, йому часто доводилося звертатися до документів органів Ради Європи, які не мають за своєю природою юридичної сили, і підкріплювати свою аргументацію посиланнями на нормативи, вироблені цими органами (див., рішення у справі *«Демір і Байкара проти Туреччини»* (Demir and Baykara v. Turkey), № 34503/97, пп. 74–75, 12 листопада 2008 року, з урахуванням *внесених змін*). Відповідно, Суд пропонує розглянути питання про те, чи відповідали заходи прокуратури, вжиті в цій справі, стандартам, запропонованим органами Ради Європи для прокуратури, яка функціонує у правовій державі (див. п. 20 вище).

35. Сторонами цивільного провадження виступають позивач і відповідач, яким надають рівні права, включно з правом на юридичну допомогу. Підтримка, яку надає прокуратура одній зі сторін, може бути виправдана за певних обставин, наприклад, у разі захисту інтересів незахищених категорій громадян (дітей, осіб з обмеженими можливостями та інших категорій), які, імовірно, не в змозі самостійно захищати своїх інтересів, або в тих випадках, коли відповідне правопорушення торкається інтересів великої кількості громадян, чи в тому разі, коли потрібно захистити інтереси держави.

36. Опонентом заявниці в цій справі був орган державної влади, який оскаржив рішення суду першої інстанції із посиланням на помилкове застосування національного законодавства. Як підкреслив Уряд, прокурор у своєму *протесті* порушив ті ж питання тлумачення національного законодавства, що й Центр зайнятості. Фактично Уряд не вказав обґрунтованої, визнаної мети або суспільного інтересу, захист яких зумовив втручання прокурора.

37. На думку Суду, хоча, відповідно до національного законодавства, прокурор міста Норильська мав підстави для втручання в хід розгляду справи, у зазначеній справі не було виявлено обставин, які виправдовують таке втручання.

38. Суд вважає, що необхідність будувати згодки щодо того, який вплив вказане втручання могло б мати на хід розгляду, відсутня. Однак він упевнений, що просте повторення з боку прокурора правових доводів, висунутих Центром зайнятості, мало сенс тільки в тому разі, якщо таке повторення здійснювали з метою вплинути на суд. У зв'язку з цим Суд посилається на Резолюцію Парламентської асамблеї № 1604 (2003) про роль прокуратури в демократичному суспільстві, що базується на верховенстві права (див. п. 19 вище), відповідно до якої функції прокурорів не повинні ставати приводом для конфлікту інтересів або перешкоджати окремим особам звертатися до держави для захисту своїх прав.

39. Відзначаючи, що прокурор, на відміну від сторін, дав усні пояснення перед Красноярським крайовим судом, Суд доходить висновку про те, що втручання прокурора в хід розгляду справи заявниці на стадії оскарження

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

судового рішення підірвало ознаки справедливого судового розгляду й принципу рівноправності сторін.

40. Викладені вище міркування є достатніми для того, щоб Суд дійшов висновку про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Бацаніна проти Росії» (Batsanina v. Russia), № 3932/02, 26 травня 2009 року

22. Суд знову й знову підкреслює, що принцип рівноправності сторін є одним з елементів ширшої концепції справедливого судового розгляду за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції. Цей принцип вимагає дотримання «справедливого балансу інтересів сторін»: кожна сторона повинна мати розумну можливість представити свою позицію в умовах, які не ставлять її в суттєво гірше становище порівняно з іншою стороною (див. рішення, ухвалені в таких справах: *«Івон проти Франції»* (Yvon v. France), № 44962/98, п. 31, ЄСПЛ, 2003-V, *«Нідерест-Хубер проти Швейцарії»* (Nideröst-Huber v. Switzerland), 18 лютого 1997 року, п. 23, *Збірник судових рішень*, 1997-I, а також *«Кресс проти Франції»* (Kress v. France) [ВП], № 39594/98, п. 72, ЄСПЛ, 2001-VI).

23. З огляду на свою попередню судову практику щодо ролі прокурорів під час розгляду справ, які не належать до сфери кримінального права, Суд нагадує, що в низці справ він пояснив, що одна лише присутність прокурора або посадової особи з аналогічними функціями в нарадчій кімнаті суду розцінюється як порушення положень пункту 1 статті 6 Конвенції, незалежно від того, чи є така присутність «активною» або «пасивною» (див. рішення у справі *«Мартіні проти Франції»* (Martinie v. France) [ВП], № 58675/00, п. 53, ЄСПЛ, 2006-VI). В інших справах Суд також розглядав питання про те, чи було повідомлено заявника (сторону в справі) про висновки, які надав судові Генеральний прокурор або посадова особа з аналогічними функціями, і чи існувала можливість у всіх сторін процесу відповісти на ці висновки (див. рішення, ухвалені в таких справах: *«Лобу Маиладу проти Португалії»* (Lobo Machado v. Portugal), 20 лютого 1996 року, п. 31, *Збірник судових рішень*, 1996-I; *«К.Д.Б. проти Нідерландів»* (KDB v. the Netherlands), 27 березня 1998 року, п. 43, *Збірник судових рішень*, 1998-II, та *«Геч проти Туреччини»* (Göç v. Turkey) [ВП], № 36590/97, п. 55, ЄСПЛ, 2002-V).

24. Ця справа, однак, порушує інші питання, оскільки прокурор не брав участі в нараді суддів у справі; про його позовні вимоги було повідомлено заявницю, і вона скористалася наданою їй можливістю відповісти на доводи прокурора. Проте Суд нагадує, що оскільки прокурор або посадова особа, яка виконує аналогічні функції, беручи на себе процесуальний статус позивача, зрештою стає союзником або опонентом однієї зі сторін у справі, його участь у процесі здатна викликати в однієї зі сторін відчуття нерівності (див. цитовані вище рішення, ухвалені в таких справах *«Кресс»* (Kress), п. 81, і *«Ф.В. проти Франції»* (F.W. v. France), № 61517/00, п. 27, 31 березня 2005 року). У зв'язку з цим Суд нагадує, що хоча незалежність й безсторонність прокурора або посадової особи з аналогічними функціями ніколи не ставили під сумнів, підвищена увага громадськості до питань справедливого здійснення правосуддя призводить до того, що зовнішнім проявам незалежності та безсторонності надають усе більшого значення (див. рішення у справі *«Борджерс проти Бельгії»* (Borgers v. Belgium), 30 жовтня 1991 року, п. 24, серія А, № 214-B).

25. На думку Суду, та обставина, що одне й те ж бачення обстоюють у суді кілька сторін, або навіть той факт, що порушення справи ініціював прокурор, не обов'язково ставить сторону-опонента в «явно невідгідне становище» під час подання своєї позиції у справі. Залишається встановити, чи було в цій справі дотримано принципу «справедливої рівноваги» між сторонами через участь прокурора в процесі.

26. Суд зазначає, що його завдання полягає не в тому, щоб абстрактно переглянути відповідне національне законодавство та практику, а в тому, щоб встановити, чи був спосіб застосування цих норм щодо заявниці такий, що спричинив порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у рамках цієї справи (див., серед інших, рішення, ухвалені за такими справами: *«Падовані проти Італії»* (Padovani v. Italy), 26 лютого 1993 року, п. 24, серія А, № 257-B, і *«Хаусхільдт проти Данії»* (Hauschildt v. Denmark), 24 травня 1989 року, п. 45, серія А, № 154). Пункт 1 статті 6 Конвенції покладає на держави-учасниці Конвенції зобов'язання щодо організації своїх правових систем таким чином, щоб їхні суди відповідали кожній із вимог пункту 1 статті 6 Конвенції (див., серед інших, рішення, ухвалені в такій справі: *«Сюрмелі проти Німеччини»* (Sürmeli v. Germany) [ВП], № 75529/01, п. 129, ЄСПЛ, 2006-VII). З метою визначити відповідність дій прокуратури в рамках цієї справи положенням пункту 1 статті 6 Конвенції Суд враховував відповідні документи Ради Європи (див. пункти 15 і 16 вище).

27. Зауважено, що сторони в цивільному процесі, позивач і відповідач, повинні мати рівні процесуальні права. Суд не відкидає, що підтримка, яку надає прокуратура одній зі сторін, може бути виправдана за певних обставин, скажімо, у разі захисту інтересів вразливих груп людей, які, імовірно, не в змозі самостійно захищати своїх інтересів, або в тих випадках, коли відповідне правопорушення торкається інтересів великої кількості громадян, або в тому разі, коли визначені власність чи інтереси держави потребують захисту. У зв'язку з цим Суд зазначає, що процесуальним опонентом заявниці в цивільній справі виступала державна організація (порівняйте з рішенням у справі *«Яворівська проти Росії»* (Yavorivskaya v. Russia), № 34687/02, п. 25, 21 липня 2005 року). Стороною у справі також виступала приватна особа, яка мала особистий інтерес щодо результатів цієї справи. Хоча Інститут

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

океанології і пан М. мали своїх представників під час розгляду справи в суді, Суд вважає, що прокурор діяв в інтересах суспільства, пред'являючи позов заявниці та її чоловікові (у порівнянні із рішенням у справі *«Менчинська проти Російської Федерації»* (Menchinskaya v. Russia), № 42454/02, пп. 37–40, 15 січня 2009 року). Інтереси заявниці та її чоловіка в суді також представляв юрист, вони представили суду першої інстанції свої письмові та усні пояснення щодо справи. Не можна сказати, що рішення прокурора ініціювати цивільну справу не мало правового підґрунтя в російському законодавстві або що ухвалення рішення про звернення до суду з позовом з урахуванням обставин справи (див. пункти 11 і 12 вище) не входило до сфери компетенції прокурора. Беручи до уваги обставини цієї справи, немає підстав вважати, що ініціювання з боку прокурора цивільної справи мало на меті надання неналежного впливу на цивільний суд або призвело до нього, також відсутні причини вважати, що унаслідок цього заявниці була позбавлена можливості ефективно захищати свої інтереси в суді (див., з урахуванням відповідних змін, рішення у справі *«Стіл і Морріс проти Сполученого Королівства»* (Steel and Morris v. the United Kingdom), № 68416/01, п. 67, ЄСПЛ, 2005-II). Таким чином, на думку Суду, у цій справі було дотримано принцип процесуальної рівності, який вимагає встановлення справедливого балансу інтересів сторін у справі.

28. Отже, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

Справа «Корольов проти Росії» (Korolev v. Russia) (№ 2), № 5447/03, 1 квітня 2010 року

35. Повертаючись до обставин цієї справи, Суд спочатку зазначає, що заявник не оскаржує в Суді відмову в розгляді його позову національними судами. Підставою для його скарги стало втручання прокурора на стадії касаційного розгляду у справі.

36. Суд зазначає, що в цій справі державні установи виступали як опоненти заявника. Інтереси цих установ у національних судах захищали їх представники, і щонайменше один із них був юристом. Прокурор вирішив підтримати їх позицію на касаційній стадії розгляду справи. Очевидно, прокурор, виступаючи із завершальним словом наприкінці засідання, висловився на підтримку висновків суду першої інстанції щодо застосування встановленого законом строку давності у цій справі.

37. Суд тут не вбачає будь-якої причини, яка б виправдовувала участь прокурора в касаційному розгляді щодо звичайної цивільної справи. Не було виявлено ніяких обставин, які вказують на те, що метою втручання прокурора був, скажімо, захист державного майна або інтересів (див. протилежний приклад у зазначеному вище рішенні, ухваленому у справі *«Батаніна...»* (Batsanina), п. 27). Хоча безперечним є той факт, що участь прокурора в розгляді в цій справі зводилася до простого схвалення рішення суду першої інстанції щодо застосування строку давності, Суд не вважає за потрібне робити припущення про те, який вплив це втручання могло мати на хід розгляду. А проте, Суд вважає, що просте повторення з боку прокурора правових аргументів, які надали відповідачі, мало сенс тільки в тому разі, якщо таке повторення здійснювали з метою вплинути на суд (див. процитоване вище рішення у справі *«Менчинська...»* (Menchinskaya), п. 38). На підставі викладених вище міркувань Суд доходить висновку про те, що в цій справі не було дотримано принципу процесуальної рівності, який вимагає встановлення справедливого балансу інтересів сторін.

38. Таким чином, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Еwert проти Люксембургу» (Ewert v. Luxembourg), № 49375/07, п. 98, 22 липня 2010 року

98. Звертаючи увагу на те, що заявник не порушив цього питання в Касаційному суді, Суд вважає, що в кожному разі той факт, що строки подання доказів для приватних осіб є більш суворими, ніж для прокуратури, яка перебуває в привілейованому становищі, не впливає на право заявника на справедливий судовий розгляд (див., з урахуванням відповідних змін, рішення у справі *«Гіг і СЖЕН-СФДТ проти Франції»* (Guigue et SGEN-CFDT c. France), № 59821/00, 6 січня 2004 року). У цьому випадку різниця в строках подання доказів ніяк не позначилася на справі заявника (на відміну від справи *«Вінен проти Бельгії»* (Wynen c. Belgique), № 32576/96, п. 32, ЄСПЛ, 2002-VIII), унаслідок чого Суд не виявив ознак порушення згаданої вище правової норми.

Справа «Молдован та інші проти Румунії» (Moldovan and Others v. Romania) (ріш.), № 8229/04 та інші заяви, пп. 153–155, 15 лютого 2011 року

153. Насамперед Суд зазначив, що цю скаргу подала низка заявників після того, як про їхні скарги стало відомо державі-відповідачу. А проте, навіть якщо припустити, що всі ці заявники

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

встигли подати свої скарги до моменту повідомлення держави-відповідача, Суд зазначив, що згідно з положеннями статті 45 Цивільно-процесуального кодексу Румунії під час розгляду справ, які стосуються інтересів неповнолітніх осіб або осіб з обмеженими можливостями, представники Генеральної прокуратури «мають право» подати цивільний позов, якщо вони вважатимуть, що це необхідно з метою захисту прав і насущних інтересів неповнолітніх осіб чи осіб з обмеженими можливостями. Відповідно в Генеральній прокуратурі немає юридичного обов'язку починати процесуальні дії із метою захисту інтересів усіх неповнолітніх осіб та осіб з обмеженими можливостями загалом. За законодавством це право реалізується достатньо просто, однак вони не вважали обов'язковим вдатись до нього.

154. Суд також зазначив, що у всіх заявників були батьки чи законні представники, які або особисто були сторонами процесу, або могли представляти заявників як сторони цивільного процесу, але які не зробили цього. Тому Суд визнав, що права фізичного доступу заявників до суду не були обмежені.

155. Отже, у цій частині зазначену скаргу належить відхилити як явно необґрунтовану відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

Справа «Сахновський проти Росії» (Sakhnovskiy v. Russia) [ВП], № 21272/03, пп. 79–84, 2 листопада 2010 року

79. На думку Суду, факт відновлення провадження у справі сам собою не був достатньою підставою для того, щоб заявник втратив статус жертви порушення. Цю позицію обумовлено особливостями російської системи перегляду справ у порядку нагляду, що діяла на момент розгляду справи (див. пп. 42–45 вище). По-перше, на той момент були відсутні обмеження щодо кількості разів й обставин відновлення справи. По-друге, на той момент рішення про відновлення справи мав право приймати прокурор або суддя на свій розсуд: рішення приймали щодо того, чи підлягали клопотання про перегляд справи в порядку нагляду або апеляція розгляду по суті. Як у випадку подання з боку прокурора заявки про відновлення розгляду у справі, так і в разі скасування з боку голови суду рішення судді про відмову задовольнити заяву про перегляд справи в порядку нагляду, рішення приймали зазначені особи за власною ініціативою (*proprio motu*). Такий порядок дозволяв державі-відповідачу уникати незалежного наглядового контролю з боку Суду шляхом постійного відновлення розгляду у справі.

80. Це не просто теоретична можливість. У низці випадків розгляд кримінальних справ відновлювали незабаром після того, як про подання скарги ставало відомо Уряду, це за тих обставин, що з моменту закриття первинної справи проходило багато місяців або навіть років – див., поміж іншими прикладами, рішення Суду в таких справах: «Зайцев проти Російської Федерації» (Zaytsev v. Russia), № 22644/02, пп. 9–11, 16 листопада 2006 року, «Ларягін і Аристов проти Російської Федерації» (Laryagin and Aristov v. Russia), №№ 38697/02 і 14711/03, пп. 18–19, 8 січня 2009 року, «Сібгатулін проти Російської Федерації» (Sibgatullin v. Russia), № 32165/02, п. 13, 23 квітня 2009 року, «Бакланов проти Російської Федерації» (Baklanov v. Russia), № 68443/01, 6 травня 2003 року, «Мікадзе проти Російської Федерації» (Mikadze v. Russia), № 52697/99, 3 травня 2005 року, «Городнічев проти Російської Федерації» (Gorodnichev v. Russia), № 52058/99, 3 травня 2005 року, «Федоров проти Російської Федерації» (Fedorov v. Russia), № 63997/00, 6 жовтня 2005 року, а також процитоване вище рішення у справі «Федосов проти Російської Федерації» (Fedosov v. Russia) і «Махлягін проти Російської Федерації» (Makhlyagin v. Russia) (ухв.), № 39537/03, 1 жовтня 2009 року. Аналогічні приклади є в судовій практиці, що стосується використання процедури перегляду в порядку нагляду цивільних справ (див., наприклад, судові рішення, ухвалені у справі «Рябих проти Росії» (Ryabykh v. Russia), № 52854/99, ЄСПЛ, 2003-IX і подальші справи). Наведені як приклад справи вказують на наявність прямого зв'язку між повідомленням про подання заявки до Суду і відновленням розгляду справи.

81. У деяких справах зв'язок між повідомленням влади про подання заявки до Суду і відновленням справи був ще більш очевидним. Так, у справі «Нурмагомедов проти Росії» (Nurmagomedov v. Russia) (ріш.), № 30138/02, 16 вересня 2004 року) прокурор звернувся з поданням про перегляд судового рішення в порядку нагляду тільки після втручання Європейського суду, тоді як раніше той же прокурор відхиляв скарги заявника щодо того ж самого рішення, стверджуючи, що воно є «обґрунтованим і законним». У вже згадуваній справі «Аджигович» (Adzhigovich) (див. пункти 11 і 12 вище) заявки заявниці про перегляд справи в порядку нагляду кілька разів відхиляли, поки Уряд не повідомив про звернення заявниці до Суду. І, нарешті, у цій справі самостійні спроби заявника домогтись перегляду в порядку нагляду першого рішення суду були марними, поки Генеральна прокуратура не визнала за необхідне втрутитися після повідомлення про те, що заявник звернувся зі скагою до Європейського суду (див. пункти 24 і 25 вище).

82. На підставі викладених фактів Суд дійшов висновку, що розгляд у справах із боку національних судових органів часто поновлюється з ініціативи російської влади, коли їй стає відомо про прийняття справи до розгляду в Страсбурзі. У деяких випадках така практика служить на користь заявника, і в цьому випадку можна говорити про користь відновлення розгляду. Однак, з огляду на легкість, із якою Уряд вдається до цієї процедури, є ризик зловживань. Якщо Суд неспростовно визнає, що унаслідок відновлення розгляду у справі заявника автоматично позбавили статусу жертви порушення, у держави-відповідача з'явиться можливість перешкоджати розгляду будь-якої справи, яку розглядає Суд, шляхом повторного

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЯКІ НЕ СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, У
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ДОДАТОК

використання процедури перегляду справи в порядку нагляду, замість того щоб усувати допущені порушення, забезпечуючи заявникові справедливий судовий розгляд.

83. Суд вважає, що відновлення розгляду у справі не можна автоматично розглядати як достатню компенсацію, унаслідок чого заявника позбавляють статусу жертви порушення. Щоб оцінити, чи зберіг заявник статус жертви порушення, Суд розгляне судовий розгляд у справах загалом, зокрема процесуальні дії, вжиті після відновлення справи. Подібний підхід дозволяє досягти рівноваги між принципом субсидіарності та ефективністю механізму застосування положень Конвенції. З одного боку, цей підхід дозволяє державам відновлювати та заново розслідувати кримінальні справи з метою усунення допущених порушень положень статті 6 Конвенції. З іншого боку, слід забезпечити оперативне проведення нового розгляду відповідно до гарантій статті 6 Конвенції. За такого підходу процедури перегляду справ у порядку нагляду не вдасться використати для ухилення від контролю з боку Суду, що забезпечує дотримання права подання скарги індивідуально.

84. У підсумку Суд дійшов висновку, що власне відновлення розгляду в справі в рамках наглядової процедури не є належною і достатньою компенсацією для заявника. Таким чином, заявник залишає статус жертви в сенсі статті 34 Конвенції. Суд відповідно відхиляє заперечення Уряду на цій підставі. Тепер Суду залишається розглянути питання про те, чи здійснювались засідання 29 листопада 2007 року відповідно до вимог справедливості.